

Sportskulturens omfang i det klassiske Grækenland¹

af Thomas Heine Nielsen

1. Den græske sportskultur i den moderne forskning

Sportskulturens omfang og antallet af sportsstævner² i Grækenland i klassisk tid (479 – 323 f.Kr.) var, som jeg skal vise i det følgende, overvældende.³ Det er ingen overdrivelse at sige, at sportsstævnet er et af de mest karakteristiske udtryk for oldtidens græske kultur, og at sporten må have spillet en vigtig rolle i det sociale og religiøse liv. Antikhistorikere har da også interesseret sig en del for den græske sportskultur, omtrent siden antikhistorien opstod som disciplin. Et tidligt monumentalt værk er Johann Heinrich Krauses *Olympia, oder Darstellung der großen olympischen Spiele und der damit verbundenen Festlichkeiten* fra 1838 – der stadig genoptrykkes og læses. Klassiske fremstillinger fra det 20. århundrede er f.eks. E.N. Gardiners *Greek Athletic Sports and Festivals* fra 1910 og H.A. Harris' *Greek Athletes and Athletics* fra 1964, som er citeret i f.eks. denne artikel. Begge er lærde og nyttige, men lider under den britiske gentlemans amatørideal, som uden videre lægges til grund for studiet af den græske oldtid – idealer som udforskningen af den antikke græske sportskultur først gjorde sig fri af så sent som i 1970'erne.

Inden for de sidste 30 år er der sket, hvad man nærmest må betegne som en revolution i udforskningen af den græske (og romerske) sportskultur og dens kulturelle betydning. Der findes nu et tidsskrift helliget oldtidens sport, *Nikephoros*, og tidsskrifter som *Stadion* og *The International Journal of the History of Sport* bringer jævnligt artikler om oldtiden. Nye monografier udgives løbende. Blandt de væsentligste af de nyere er to af Mark Golden, *Sport*

-
1. Jeg vil gerne takke følgende venner og kolleger, der har hjulpet mig med denne artikel på forskellig vis: David Bloch, Jerker Blomqvist, Hans Bonde, Mette Christiansen og Adam Schwartz. Forkortelser af epigrafiske publikationer følger anvisningerne i *Supplementum Epigraphicum Graecum. Consolidated Index for Volumes XXXVI – XLV (1986 – 1995)*. Edited by J.H.M. Strubbe with the assistance of M.J. Bakker. J.C. Gieben (Amsterdam 1999).
 2. Ordet 'sportsstævner' bruger jeg i denne artikel om det, grækerne selv kaldte *agones* (ἀγῶνες), dvs. konkurrencer i forskellige atletik-, kampsports- og hestesportsdiscipliner afholdt som en del af en stor fest til en guds ære. Om den græske term ἀγών, se Ellsworth 1976 og Scanlon 1983.
 3. Det steg yderligere i efter-klassisk tid: Golden 2008: 82.

and Society in Ancient Greece fra 1998, og *Greek Sport and Social Status* fra 2008, som begge diskuterer sportskulturens betydning for skabelsen og vedligeholdelsen af forskellige sociale grupper eller klasser i den græske verden – og i tilgift er ganske underholdende. En efterhånden klassisk diskussion af den sociale rekruttering af atleter i den klassiske græske kultur er David C. Youngs *The Olympic Myth of Greek Amateur Athletics* fra 1984, der forsøger at påvise, at deltagelse i sportsstævner aldrig var et eksklusivt aristokratisk privilegium. Youngs bog er på mange måder også en udmærket introduktion til studiet af den græske sportskultur som sådan. En lidt mere traditionel introduktion er Stephen G. Millers *Ancient Greek Athletics* fra 2004, der vel må betragtes som den moderne standardfremstilling af sit emne. En fin introduktion, der også behandler andre oldtidskulturer end den græske, er Donald G. Kyles *Sport and Spectacle in the Ancient World* fra 2007. Samme forfatter har publiceret det mest detaljerede studium, vi har af en enkelt bystats sportsprogram: *Athletics in Ancient Athens* fra 1993. Mere litterært og kulturhistorisk orienteret er William Blake Tyrells *The Smell of Sweat: Greek Athletics, Olympics and Culture*, også fra 2004. Politisk orienteret i ordets egentligste forstand er Christian Manns *Athlet und Polis im archaischen und frühklassischen Griechenland* fra 2001.

Sportskulturen spillede også en væsentlig rolle for skulpturens udvikling, idet centrale billedhuggere som Myron og Polykleitos specialiserede sig i sejrherreskulpturer, der blev opstillet i f.eks. Olympia og Delphi. De fleste traditionelle skulpturhistorier berører emnet; et nyere specialværk er Federico Rausas *L'immagine del vincitore. L'atleta nella statuaria greca dall'età arcaica all'ellenismo* fra 1994. Der er endvidere publiceret adskillige vigtige studier af sejrherremonumenter i artikelform.⁴

Pindar, der almindeligvis betragtes som en af oldtidens største lyriske digtere, kendes i dag stort set kun for sine 'epinikiske oder', store korlyriske digte, der fejrer en sejr ved, næsten udelukkende, et af de fire store stævner i *periodos* (περίοδος, 'tour'), dvs. de fire mest berømte og mest prestigefyldte sportsstævner, der omtrentligt svarer til vores 'Grand Slam' inden for tennis: konkurrencerne i Olympia, i Delphi, på Isthmen og i Nemea.⁵ Sportskulturen havde altså også central betydning for den korlyriske digtning, især som den er overleveret til os. Forskningen i Pindar er en forskningsgren i egen ret, og her nævner jeg blot et par titler af central betydning for sportshistorikeren. En ganske god introduktion til Pindar

4. Raschke 1987; Herrmann 1988; Lattimore 1988; Peim 2000; Smith 2007.

5. *Periodos*: Golden 1998: 10-11. Se også Funke 2005.

er D.S. Carne-Ross' *Pindar* fra 1985; H. Mackies *Graceful Errors. Pindar and the Performance of Praise* fra 2003 er også forholdsvis lettilgængelig. Af helt central betydning er Leslie Kurkes *The Traffic in Praise: Pindar and the Poetics of Social Economy* fra 1991. En omfattende artikelsamling om alskens Pindarica er Simon Hornblower & Catherine Morgans *Pindar's Poetry, Patrons, and Festivals* fra 2007. Simon Hornblowers *Thucydides and Pindar. Historical Narrative and the World of Epinikian Poetry* fra 2004 giver bl.a. et glimrende portræt af et internationalt orienteret aristokratis engagement i sportskulturen.⁶ På svensk findes en monografi om Pindar af Sture Linnér, *Solglitter över svarta djup. Pindaros segerdikter – idrottspoesi om liv och död* fra 2010, der indeholder et kapitel om den græske sportskultur.

Olympia har naturligvis en central plads i forskningen, dels fordi stævnet dér var oldtidens ubetinget vigtigste, dels fordi helligdommen selv har været under systematisk, videnskabelig udgravning siden 1875. En god og letlæst introduktion til konkurrencerne er M.I. Finley & H.W. Plekets *The Olympic Games. The First Thousand Years* fra 1976; David C. Youngs *A Brief History of the Olympic Games* fra 2004 er fornøjelig læsning i Youngs sædvanlige ramsaltede stil. Andre anvendelige introduktioner er Judith Swaddlings *The Ancient Olympics* fra 2004, som er prægtigt illustreret; og Nigel Spiveys livlige *The Ancient Olympics*, ligeledes fra 2004; en særligt god, lille introduktion er Ulrich Sinns til engelsk oversatte *Olympia. Cult, Sport and Ancient Festival* fra 2000. En egentlig monografi om helligdommens og konkurrencernes historie er samme Sinns store *Das Antike Olympia. Götter, Spiel und Kunst* fra 2004. En guide til helligdommens bygninger findes i Alfred Mallwitz' *Olympia und seine Bauten* fra 1972. Helligdommens tidligste historie diskuteres i Catherine Morgans *Athletes and Oracles* fra 1990. Detaljerne i konkurrencernes program diskuteres af Hugh Lee i *The Programme and Schedule of the Ancient Olympic Games* fra 2001. Sejrherreliesterne diskuteres i Paul Christesens monumentale *Olympic Victor Lists and Ancient Greek History* fra 2007. Olympias rolle i identitetsdannelsen i den græske bystatskultur er emnet for min egen *Olympia and the Classical Hellenic City-State Culture* fra 2007.

6. Et udvalg på 13 af Pindars epinikiske oder er oversat til dansk af Johansen 1981. En komplet oversættelse til engelsk findes hos f.eks. Nisetich 1980; en komplet oversættelse til svensk findes i Björkeson 2008 og 2010, der også indeholder en del af fragmenterne. Af Bakchylides er et mindre antal epinikiske oder overleveret i fragmentarisk tilstand; introduktion og oversættelser til engelsk findes hos McDevitt 2009. Fremhæves bør også disse arbejder: Saïd & Trédé-Boulmer 1984; Golden 1998: 76-88; Kantzios 2004.

Sportskulturen indtager altså efterhånden sin egen veldefinerede plads i den moderne udforskning af den klassiske græske kultur. Alligevel er sportskulturen, kan man med rimelighed sige, stadigvæk et fænomen, der primært optager egentlige specialister, og det er som om dens resultater kun langsomt forplanter sig til specialister inden for andre områder og til alment antikinteresserede. Dette er uheldigt, særligt fordi sportskulturen var af afgørende samfundsmæssig betydning, hvilket alene dens forbløffende omfang vidner om. Det er dette, sportskulturens enorme omfang allerede i klassisk tid, jeg i det følgende vil belyse.

Der eksisterede i klassisk tid langt flere sportsstævner i den græske verden, end man normalt gør sig klart. De mest berømte og mest prestigefyldte stævner var som allerede nævnt de fire store, som tilsammen udgjorde den såkaldte *periodos*: konkurrencerne i Olympia, i Delphi, på Isthmen og i Nemea. De Olympiske Lege var de mest prestigefyldte, med De Pythiske Lege i Delphi som en lige så klar nummer to; konkurrencerne på Isthmen og i Nemea delte tredjepladsen og var af nogenlunde samme prestige,⁷ og disse fire stævner overskyggede de talrige øvrige i prestige, og det i en sådan grad, at de færreste, selv blandt egentligt antikinteresserede, er klar over, hvor mange andre stævner der egentlig eksisterede. Jeg skal i det følgende forsøge at give et indtryk af sportskulturens betydning ved at fokusere på antallet af internationale⁸ sportsstævner i det 5. årh. f.Kr. med udgangspunkt i to stjerners karrierer: Nikolaidas af Korinth og Theogenes af Thasos.⁹ Nikolaidas var en stor stjerne i *pentathlon* (femkamp) og *stadion* (kort sprint), mens Theogenes var en ægte superstjerne i boksning, *pankration* (alt-tilladt-kamp) og *dolichos* (langdistanceløb). Det vil være mest hensigtsmæssigt at begynde med Nikolaidas, hvis karriere er mere overskuelig end Theogenes’.

7. Cairns 1991.

8. Med ‘internationalt sportsstævne’ mener jeg et stævne, der tillod deltagere fra andre bystater end den, der arrangerede stævnet, at stille op i konkurrencerne.

9. Jeg bruger i denne artikel ‘af’ + et græsk toponym til at gengive de græske ‘city-ethnics’: ‘af Korinth’ giver altså det græske *Korinthios*, der var en fast del af korinthiske borgeres navne, når de færdedes uden for bystatens grænser, idet det var græsk navneskik at lade den bystat, et individ var borger i, indgå i hans navn. Nikolaidas’ navn var altså *Nikolaidas Korinthios*, og Theogenes’ var *Theogenes Thasios*; hertil lægges ofte men ikke altid faderens navn i genitiv, det såkaldte *patronymikon*, der næsten altid placeres efter personnavnet og før det relevante ‘city-ethnic’. Vi kender ikke Nikolaidas’ faders’ navn, men vi ved, at Theogenes var søn af en vis Timoxenos; hans fulde navn var altså *Theogenes Timoxenou Thasios* (Θεογένης Τιμοξένου Θάσιος), og det optræder i den indskrift, der diskuteres nedenfor ss. 22ff. – ‘Af’ bruges her altså i den betydning, der i *Den Danske Ordbog* anføres under ‘af (10)’: “bruges ved angivelse af et område som nogen eller noget stammer fra, har myndighed over el.lign. ofte i titler, navne m.m.” Om græske ‘city-ethnics’ (der ingen selvstændig term har på dansk), se Hansen 1996.

2. Nikolaidas af Korinth

2.1 Nikolaidas' karriere

Nikolaidas kendes kun fra én kilde, et epigram overleveret som *Anthologia Palatina* 13.19 og tilskrevet den berømte digter Simonides.¹⁰ Han er dog næppe epigrammets ophavsmand, men der er almindelig enighed om, at det skal dateres til det 5. årh. f.Kr.¹¹ og er en afskrift af et epigram,¹² der oprindeligt stod på en base til en skulptur;¹³ det er dog ikke muligt at sige, hvor denne skulptur var opstillet.¹⁴ I det følgende antager jeg, at den almindelige opfattelse er korrekt, og at epigrammet altså stammer fra senarkaisk eller tidlig klassisk tid. Den bedste tekst er Maróti (1990):

Ἄνθηκεν τόδ' ἄγαλμα Κορίνθιος, ὅσπερ ἐνίκα 1
ἐν Δελφοῖς ποτε, Νικολάδας,
καὶ Παναθηναίοις στεφάνους λάβε, πέντ' ἐπ' ἀέθλοισ
ἐξῆς ἀμφιφόρεις ἐλαίου·
Ἴσθμῶ δ' ἐν ζαθέα τρὶς ἐπισχερῶ εἶδεν ἐλόντα 5
ἄκτὰ Ποντομέδοντος ἄθλα·
καὶ Νεμέα τρὶς ἐνίκησεν καὶ τετράκις ἄκρα
Πελλάνα, δύο δ' ἐν Λυκαίῳ,
καὶ Τεγέα καὶ ἐν Αἰγίνα κρατερᾶ τ' Ἐπιδαύρῳ
καὶ Θήβα Μεγάρων τε δάμω, 10
ἐν δὲ Φλειοῦντι· σταδίῳ δὲ τὰ πάντα κρατήσας

10. Grundlæggende diskussioner af epigrammet findes hos Ebert 1972a: no. 26, Maróti 1990 og Blinkenberg 1919. Nikolaidas-epigrammet er no. 43 i Page, *FGE*.

11. Ebert 1972a: 93; Maróti 1990: 133; Page, *FGE* 262.

12. Merkelbach 1987: 294.

13. Page, *FGE ad v. 1 τόδ' ἄγαλμα*.

14. Olympia er ikke en mulighed, da Nikolaidas ikke var *Olympionikes*; Korinth, Isthmen eller Delphi er de mest oplagte muligheder. I betragtning af den emfatiske måde hvorpå Nikolaidas' korinthiske borgerskab markeres i første og sidste vers, er Korinth selv næppe et sandsynligt sted for skulpturens placering. Af Isthmen og Delphi var Delphi så langt det mest prestigefulde sted og vel det bedste gæt på skulpturens placering. Men det forbliver naturligvis spekulation.

Det usædvanlige versemål (daktylisk hexameter + hipponacteus) skyldes honorandens navn, der ikke skanderer i et daktylisk vers.¹⁶ Epigrammet svigter ikke sit formål: at forevige Nikolaidas' navn, og især slutningen af andet vers er elegant: Som Ebert har set, er forudsætningen for brugen af 'engang' (ποτέ) her den ide, at kommende slægter vil (op)læse epigrammet,¹⁷ og dette postulat om 'evig berømmelse' (κλέος) følges øjeblikkeligt af honorandens navn. Vers 1-2 indeholder ligesom adskillige af Pindars åbningsvers¹⁸ de centrale elementer fra det heroldopråb, der var det euforiske klimaks ved en sejr: atletens navn, angivelse af hans 'fædreland' (πατρίς)¹⁹ og verbet 'sejrer' (νικάω).²⁰ At atlet og fædreland deler æren ved og – som her – glæden over en sejr, er en ganske almindelig tanke i den epinikiske poesi²¹ og i atlet-epigrammer.²²

I øvrigt ligner epigrammet de store sejrskataloger, der er så almindelige hos Pindar og Bakchylides,²³ og det er det, der er af særlig interesse i denne sammenhæng. Ifølge epigrammet vandt Nikolaidas ved tolv forskellige stævner, heriblandt ved tre af de store i

-
15. "Denne skulptur opstillede korintheren, der sejrede i Delphi engang, Nikolaidas; og ved Panathenæerne fik han som sejrspræmie, i femkamp, amfører med olie i mængde. På den højhellige Isthme så kysten ham tre gange i træk vinde Havbeherskerens præmier. Og i Nemea vandt han tre gange, og fire gange i Pellana i højderne, to gange på Lykaion, og i Tegea og på Aigina og i det vældige Epidauros, og i Theben og blandt Megaras folk. Een sejr vandt han i Phleious. Alle disse sejre i *stadion* var det mægtige Korinth til glæde!"
 16. Page, *FGE* 262.
 17. Ebert 1972a: no. 26 *comm. ad loc.*
 18. Saïd & Trédé-Boulmer 1984: 162.
 19. Om *patris* og fædrelandsbegrebet i det antikke Grækenland, se Nielsen 2004a: 50-51. *Patris* er egentlig et feminint adjektiv afledt af *πατήρ*, 'fader', og betyder altså 'fædrene'; i den episke digtning bruges det som adjektiv sammen med *αἶα* eller *γαῖα* i betydningen 'fædrene land'; i klassisk prosa bruges det alene som substantiv med betydningen 'fædreland' og som et emotionelt ladet synonym til *polis*: For en græker var fædrelandet altså bystaten.
 20. En glimrende diskussion af heroldopråbet af sejrherren findes i Wolicki 2002; se særlig 75-76: "As a rule it was composed of the following elements: 1. "Personal data" of the winner: his proper name, the name of his father and his ethnic background; 2. A suitable form of the verb *νικάω*; 3. The description of a competition which he won." Allerede Krause 1838: 172-73 diskutererede heroldopråbet.
 21. Saïd & Trédé-Boulmer 1984.
 22. Se e.g. Ebert 1972a: nos. 12, 19, 27, 35, 36 og 39.
 23. Pindar og Bakchylides skrev, på bestilling og mod betaling, store korlyriske oder, der fejrede sejre i sportsstævner, især sejre vundet i *periodos*. Oderne indeholder ofte partier, hvori honorandens tidligere sejre rundt om opregnes i hyldestøjemed (= sejrskataloger). En glimrende introduktion til denne i vore øjne aparte poetiske genre gives af Carne-Ross 1985. For en nyttig oversigt over sejrskataloger hos Pindar og Bakchylides samt i udvalgte atlet-epigrammer, se Gerber 2002: 71-78.

periodos: i Delphi, på Isthmen og i Nemea, men altså ikke i Olympia, hvad så end årsagen kan have været. Det normale i såvel epinikiske som epigrafiske sejrskataloger er, at de mest prestigefulde sejre, og det vil sige sejre vundet ved stævnerne i *periodos*, står først, og de store stævner anføres sædvanligvis i denne rækkefølge: Olympia, Delphi, Isthmen og Nemea.²⁴ Nikolaidas' sejr i Delphi står da også anført først. Men hans sejr i Athen er skudt ind mellem sejren i Delphi og sejrene på Isthmen og i Nemea. Årsagen er, at sejren i Athen ligesom sejren i Delphi var i *pentathlon*,²⁵ mens de øvrige sejre, som det fremgår af vers 11, var i *stadion*.²⁶ Epigrammet grupperer altså Nikolaidas' sejre i to efter discipliner, og inden for hver gruppe står de(n) mest prestigefulde sejr(e) først: i *pentathlon* den i Delphi, i *stadion* de tre på Isthmen. Når sejrene i *pentathlon* anføres først, skyldes det altså, at Nikolaidas' sejr i denne disciplin var hans fornemmeste sejr, fordi den var vundet i Delphi, og ikke at *pentathlon* havde større prestige end *stadion*: Ifølge Xenophanes var løb den mest prestigefulde disciplin.²⁷

2.2 Stævnerne uden for *periodos*

I denne sammenhæng er de øvrige ni stævner, Nikolaidas vandt ved, dog langt mere interessante end de tre velkendte fra *periodos*, og jeg skal i det følgende præsentere den viden, vi i øjeblikket har om dem. Nikolaidas vandt også i Athen, i Pellana, på Lykaion, i Tegea, på Aigina, i Epidauros, i Theben, i Megara og i Phleious – alle sammen steder, der ligesom Delphi og Nemea ikke ligger så forfærdelig langt fra Korinth, i hvis territorium Isthmen lå. Nikolaidas har altså muligvis holdt sig til stævner, der lå i en bekvem afstand af Korinth, og det er naturligvis bemærkelsesværdigt, at denne karakteristik passer på hele tolv stævner. Arrangørerne af disse stævner må have tilladt borgere fra fremmede bystater at stille op, for Nikolaidas var jo fra Korinth. Det betyder vel også, at de må have haft et system, der hjalp

24. Maróti 1990: 135; Gerber 2002: 71-78.

25. Maróti 1990: 137; cf. Page, *FGE comm. ad v. 3*.

26. To andre atleter vides at have været specialister i både *stadion* og *pentathlon* i det 5. årh.: Phayllos af Kroton vandt i begge discipliner i Delphi (Paus. 10.9.2), mens Xenophon af Korinth vandt dem i Olympia (Pindar 13. *Olympiske Ode* 29-31) på samme dag (Schol. in Pind. *Ol.* 13.1a (Drachmann): *κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν*), et "first and only" (se yderligere nedenfor).

27. Xenophanes fr. 2.1-18 (West): *οὐδὲ μὲν εἰ ταχυτῆτι ποδῶν, τόπερ ἐστὶ πρότιμον, | ῥώμης ὅσσ' ἀνδρῶν ἔργ' ἐν ἀγῶνι πέλει* = "eller endda i rapfodet løb, som er højest vurderet | blandt de beviser på mænds kraft man i sportskampe ser" (Holger Friis Johansen).

dem til at annoncere stævnerne uden for deres egen bystat, sådan som vi ved, at det skete for de fire store stævners vedkommende i klassisk tid.²⁸

Af de ni stævner kendes stævnet i Phleious udelukkende fra Nikolaidas-epigrammet, og det er et udmærket eksempel på, hvor sparsomt vores kildemateriale egentlig er: Var dette epigram ikke overleveret, havde vi ikke vidst, at Phleious arrangerede et stævne, der tiltrak atleter udefra, og dette forhold giver os grund til at tro, at der i klassisk tid må have eksisteret en del flere stævner end dem, vi kender fra kilderne – selvom det naturligvis er umuligt at kvantificere dette 'Dunkelziffer'. Men de øvrige otte stævner, Nikolaidas vandt ved, kender vi fra andre kilder:

Athen. Nikolaidas vandt sin sejr i femkamp i Athen ved et stævne indlejret i *Panathenæerne*,²⁹ en fest til ære for Athens skytsgudinde Athene. Festen blev indstiftet, eller transformeret fra en ubetydelig lokal fest til en fest af internationalt snit, i 566/5 f.Kr.³⁰ Ved Panathenæerne var præmien til sejrherrene et varierende og ofte meget stort kvantum olie fra Athenes hellige oliventrær. De karakteristiske 'panathenæiske prisamforer' som i hvert fald noget af olien blev overrakt i,³¹ kendes tilbage fra 560'erne f.Kr.; en af de tidligste,³² den berømte Burgon Amphora,³³ bærer indskriften: "Jeg er en af præmierne fra Athen" (TON AΘENEΘ<E>N AΘΛON EMI), og alle amforer bærer denne eller lignende indskrifter. På forsiden bærer de herudover et billede af Athene af Athene Promachos-typen, dvs. Athene som krigsgudinde med hjelm, spyd og skjold, mens bagsiden prydes af et billede af den disciplin, olien blev vundet i.³⁴ Bentz katalogiserer 172 amforer fra det 6. årh. f.Kr.³⁵ De er fundet i Athen, naturligvis, men også i Syrakus, Taras, Korinth, Sparta, Aiane, Istros, Pantikapaion,

28. Se f.eks. Perlman 2000.

29. Om Panathenæerne: Johnston 1987; Tracy 1991; Neils 1992a; Kyle 1993: 33-40; Parker 1996: 89-92 og 2005: 253-69; Miller 2004: 132-45; Palagia & Choremi-Spetsieri 2007.

30. Deubner 1956: 23; Parker 1996: 75, 89-91; Bentz 1998: 12; Anderson 2003: 161. Tre indskrifter fra 560-550'erne fundet på akropolis bevidner en *agon* til Athenes ære, og her er sikkert tale om Panathenæerne (Raubitschek 1949: nos. 326-28). Neils 2007 diskuterer Panathenæernes tidligste program.

31. Det er usikkert, om al olien blev givet i panathenæiske prisamforer; se diskussionerne hos Tiverios 2007 og Themelis 2007.

32. For de tidligste prisamforer, se Moore 1999.

33. Denne berømte amphor befinder sig nu på British Museum i London (Cat. Vases BM 130); en søgning på "Burgon Amphora" i Google Billeder giver adskillige smukke fotos af den. Den er, som nævnt, en af de ældste der kendes; en prisamfor, der formentlig er endnu ældre, præsenteres og beskrives i Moore 1999.

34. Hovedværket om panathenæiske prisamforer er Bentz 1998. En lettere tilgængelig, men glimrende introduktion gives af Frel 1973. Se også Johnston 1987; Pinney 1988; Boardman 1991: 167-177; Miller 2004: 132-45; Tyrrell 2004: 144-56; Tiverios 2007 og Themelis 2007.

35. Bentz 1998: 123-37.

Samos, Naukratis og Kyrene samt andre steder rundt om i den græske verden.³⁶ Det er en nærliggende tanke, at de havnede her, fordi en lokal atlet havde vundet ved Panathenæerne, og det kan slet ikke afvises, at det ofte forholder sig sådan. Men sejrherrene kan glimrende have solgt noget af olien,³⁷ og vi kan altså ikke automatisk gå ud fra, at der residerede panathenæiske sejrherre de steder, hvor der er fundet prisamforer, selvom det er en helt rimelig tanke, at Panathenæerne allerede i 6. årh. f.Kr. tiltrak atleter fra andre bystater end Athen selv.³⁸ Nikolaidas' sejr kan høre til i det sene 6. årh. og hans bysbarn Thessalos af Korinth vandt, efter alt at dømme, en tredobbelt sejr ved Panathenæerne i 506/5 f.Kr.³⁹ Thessalos vandt i *stadion*, *diaulos* (dobbelt *stadion*) og i hoplitoløbet,⁴⁰ og arkaiske panathenæiske prisamforers bagsider vidner herudover om konkurrencer i *dolichos*, *pentathlon*,⁴¹ *pankration*, boksning, brydning og hestesport, og indskrifter på amforerne viser, at deltagerne allerede var opdelt i aldersklasser,⁴² ligesom i f.eks. Olympia. Programmet mindede altså i høj grad om programmet i Olympia⁴³ og synes at have været ret stabilt.

Alkmeonides af Athen fejrede allerede i ca. 540 f.Kr. en sejr i hestesport ved Panathenæerne ved at opstille en skulptur i Apollon Ptoieus' helligdom i Boiotien;⁴⁴ adskillige epinikiske oders sejrskataloger refererer til sejre i Athen i 5. årh. f.Kr., formentlig ved Panathenæerne, og det er vel en rimelig arbejdshypotese, at de blev vundet i samme disciplin, som oden fejrer: 7. *Olympiske Ode* (7.82), til ære for bokseren Diagoras af Rhodos, opregner en eller flere sejre ved honoranden "i Athen det stejle" (*κρανααῖς ἐν Ἀθήναις*); 9. *Olympiske Ode* (9.88), til ære for bryderen Epharmostos af Opous, katalogiserer en sejr ved honoranden i Athen i drengeklasse; 2. *Nemeiske Ode* (2.23) fortæller, at honoranden Timodemos af

-
36. For introduktioner til den græske bystatskultur, herunder dens geografiske udstrækning, se Hansen 2000 og 2004.
37. Neils 1992b: 49; Young 2004: 99; Themelis 2007: 27: "This valuable liquid had to be sold as soon as possible, before it became stale and rancid."
38. Anderson 2003: 226 n. 18; Tiverios 2007: 18.
39. Shear 2003: 106-7.
40. Schol. in Pind. *Ol.* 13.51d (Drachmann). Hoplitoløbet (*hoplites* el. *hoplitodromos*) var et løb over ca. 400 m, hvorunder deltagerne var iført en hoplithjem og løb med et hoplitskjold. Hoplitten var den typiske græske infanterist; om hoplitkrigsførelse, se Schwartz 2004.
41. *Pentathlon*: se også *IG I³* 597.
42. Se Bentz 1998: Cat. no. 6.002: [*στάδιον ἀν*]δρῶν.
43. Neils 2007 diskuterer i hvilken udstrækning Panathenæerne var påvirket af programmet i Olympia.
44. *IG I³* 1469 med Schachter 1994.

Athens familie hjemme i Athen vandt flere sejre “end man kan tælle”;⁴⁵ 4. *Nemeiske Ode* (4.18), til ære for bryderen Timasarchos af Aigina opregner en tidligere triumf i Athen ved honoranden; 10. *Nemeiske Ode* (10.34) til ære for bryderen Theaios af Argos katalogiserer to tidligere sejre ved Theaios i Athen, helt klart ved Panathenæerne, som det fremgår af Pindars vers:

---. Liflige stemmers forspil
har to gange fejret ham ved Athenernes
fester: I ler som var brændt i ild kom oliventræets
frugter til Heras mandige folk, omsluttet af krukkes
rigtbemaledede vægge.⁴⁶

Endelig katalogiserer 2. *Isthmiske Ode* (2.20) en sejr i hestesport ved Xenokrates af Akragas på Sicilien. Pindars oder alene tegner altså et billede af et stævne med et rigt og varieret program, der tiltrak deltagere helt fra Sicilien. Billedet nuanceres yderligere af følgende kilder: Fra Sikyon har vi en indskrift fra ca. 500-450 f.Kr., der er udformet som en sejrskatalog, givetvis for en lokal atlet;⁴⁷ i linje 7 anføres en sejr i en ukendt disciplin “[i A]then”,⁴⁸ givetvis ved Panathenæerne. Dorieus af Rhodos vandt fire gange i *pankration* ved Panathenæerne;⁴⁹ og Prateas af Argos vandt en sejr i brydning ca. 400-350 f.Kr.⁵⁰

En indskrift (*IG II² 2311*) fra ca. 380 f.Kr. opregner de præmier, sejrherrene i de forskellige discipliner fik. Indskriften bekræfter, at Panathenæersstævnets program var rigt og mangeartet,⁵¹ og viser i øvrigt også, at deltagerne i hvert fald i det 4. årh. f.Kr. var opdelt i tre aldersklasser: *andres* (mænd), *ageneioi* (‘skægløse’, i praksis ældre teenagere), og *paides* (drengene), ligesom i f.eks. Nemea. Indskriften er desværre fragmentarisk, og listen over

45. *μάσσον’ ἀριθμοῦ*. Kyle 1993: 46 foreslår, at 2. *Nem.* 23 er en reference til konkurrencer til ære for Zeus (*Olympieia*).

46. Holger Friis Johansens oversættelse af 10. *Nem.* 33-36: ἀδείαι γε μὲν ἀμβολάδαν | ἐν τελεταῖς δις Ἀθαναίων
νιν ὀμφαί | κώμασαν γαῖα δὲ καυθείσα πυρὶ καρπὸς ἐλαίας | ἔμολεν Ἡρας τὸν εὐάνορα λαὸν ἐν ἀγγέων |
ἔρκεσιν παμποικίλοις. Det er naturligtvis panathenæiske prisamforer, Pindar her henviser til.

47. Moretti, *IAG ad* no. 12.

48. *SEG* 11 257.7: [A]θάν[ασι].

49. *Syll.*³ 82.5: Παναθήναια τετράκις.

50. *SEG* 17 150; datering: Amandry 1980: 220.

51. Shear 2003: 106-7 giver en nyttig oversigt over programmet ved Panathenæerne.

præmierne i *andres*-klassen er tabt, men den bevarede del af afsnittet om *paides*- og *ageneioi*-klasserne ser således ud i oversættelse:⁵²

Dreng

Langdistanceløb

Vinderen ?? amforer olivenolie
 Nummer to ?? amforer olivenolie

Kort sprint

Vinderen 50 amforer olivenolie
 Nummer to 10 amforer olivenolie

Femkamp

Vinderen 30 amforer olivenolie
 Nummer to 6 amforer olivenolie

Brydning

Vinderen 30 amforer olivenolie
 Nummer to 6 amforer olivenolie

Boksning

Vinderen 30 amforer olivenolie
 Nummer to 6 amforer olivenolie

Pankration

Vinderen 40 amforer olivenolie
 Nummer to 8 amforer olivenolie

Skægløse

Kort sprint

Vinderen 60 amforer olivenolie
 Nummer to 12 amforer olivenolie

Femkamp

Vinderen 40 amforer olivenolie
 Nummer to 8 amforer olivenolie

Brydning

Vinderen 40 amforer olivenolie
 Nummer to 8 amforer olivenolie

Boksning

Vinderen 40 amforer olivenolie
 Nummer to 8 amforer olivenolie

Pankration

Vinderen 50 amforer olivenolie
 Nummer to 10 amforer olivenolie

52. Oversat efter teksten i Shear 2003: 89 (restorationerne er ikke angivet i oversættelsen).

På denne baggrund virker amforer med olie "i mængde", som Nikolaidas-epigrammet angiver som præmien for mændenes – må vi gå ud fra – *pentathlon*, på ingen måde urimeligt. Det er, naturligvis, ret bemærkelsesværdigt, at der også var en betydelig præmie til nummer to, for ved de fire store stævner i *periodos* var der jo kun en præmie til vinderen, og det endda kun en symbolsk bladkrans.⁵³ Når der var værdifulde præmier selv til nummer to ved Panathenæerne, kan årsagen være, at bystaten Athen forsøgte at tiltrække topatleter udefra ved hjælp af generøse præmier, da Panathenæerne jo ikke hørte til i den prestigefulde *periodos*.⁵⁴ At der virkelig var tale om værdifulde præmier, viser Stephen G. Millers tentative omregning af førstepræmien i drengenes *stadion*, 50 amforer olivenolie, til US dollars af 2004: En panathenæisk prisamfor indeholdt omtrent en *metretes*,⁵⁵ et antikt rummål, der svarer til 38,9 liter. 50 amforer svarer altså omtrent til 1945 liter olivenolie; Miller antager, at oliens og amforernes værdi tilsammen svarer til \$10.000.⁵⁶ Det er sikkert ikke korrekt på kroner og øre, men en førsteplads ved Panathenæerne *må* have haft en betragtelig økonomisk værdi.⁵⁷ Det samme havde en førsteplads ved flere af de andre stævner, Nikolaidas vandt ved, for vi ved, at der ved flere af dem var værdifulde præmier til i hvert fald sejrherren.

Panathenæiske amforer fra klassisk tid er fundet over stort set hele den græske verden. Bentz (1998) katalogiserer amforer fundet på Aigina, i Akanthos, i Amphipolis, i Barke, i Delphi, i Dion, i Eretria, i Gela, på Isthmen, i Iasos, i Istros, i Kenchreiai, i Kition, i Korinth, i Kyme, i Kyrene, i Lindos, i Lokroi Epizephyrioi, på Mykonos, i Naukratis, i Olympia, i Olynthos, i Oropos, i Pantikapaion, i Paphos, i Pella, i Poteidaia, i Praisos, i Rhodos, i Salamis, på Samos, i Stryme, i Syrakus, i Taras, på Thasos og i Theben; og siden 1998 er i hvert fald Asea i Arkadien kommet til.⁵⁸ Men da olien, som allerede nævnt, givetvis blev handlet,⁵⁹ kan amforernes proveniens kun i ringe grad belyse, præcis fra hvilke områder deltagerne i Panathenæerne kom, og kan kun helt overordnet belyse Panathenæernes internationale appeal. Men de kendte klassiske sejrherres herkomst vidner om om en bred international appeal, idet de kom fra Aigina, Argos, Akragas, Korinth, Opous, Rhodos og Sikyon.

53. Se Herodot 8.26 med Konstan 1987: 61-62 og Nielsen 2007a: 13.

54. Tracy 2007: 43. Se Crowther 1992 for en diskussion af sekundære placeringer i græsk sport; om Panathenæerne særligt, se p. 99.

55. Dog sjældent præcis en *metretes*: se Bentz 1998: 31-37.

56. Miller 2004: 135.

57. Young 2004: 99-100; Themelis 2007: 26; Tracy 2007: 53.

58. Forsén 2008: 120.

59. Neils 1992b: 49.

Panathenæerstævnet er altså ret godt kendt, men det var på ingen måde det eneste sportsstævne, den athenske bystat arrangerede. Athen arrangerede et meget stort antal religiøse fester,⁶⁰ og i adskillige af dem var indlejret sportsstævner, hvoraf nogle tiltrak deltagere udefra. Sådanne stævner findes omtalt i Pindars sejrskataloger: I 9. *Olympiske Ode* (9.89) til ære for bryderen Epharmostos af Opous refererer Pindar til en sejr, honoranden tidligere har vundet i mændenes klasse i Marathon, hvor et stævne var indlejret i en fest til ære for Herakles, *Herakleia*.⁶¹ Det fremgår også af Pindars ode, at deltagerne ved stævnet var inddelt i de samme tre aldersklasser som ved Panathenæerne: *andres*, *ageneioi*, og *paides*. I 13. *Olympiske Ode* (13.110) til ære for Xenophon af Korinth refererer også til en (eller flere) sejr(e) ved Marathon ved medlemmer af honorandens familie; endelig refererer 8. *Pythiske Ode* (8.79) til ære for bryderen Aristomenes af Aigina til en tidligere triumf ved honoranden i Marathon.

Ved den store helligdom for Demeter og Kore i Eleusis – berømt for sin mysteriekult – blev der også afholdt en fest med indlejret sportsstævne, *Eleusinia*.⁶² Stævnet eksisterede formentlig allerede i første halvdel af 6. årh. f.Kr.; i hvert fald er der i Eleusis fundet en længdespringsvægt fra ca. 575-550 f.Kr. med indskriften “Epainetos vandt (længde)springet”.⁶³ Da indskriften ikke angiver, hvor sejren blev vundet, er den rimeligste fortolkning vel, at den blev vundet der, hvor vægten blev indviet til guden, og at Epainetos altså sejrede i Eleusis selv.⁶⁴ Også sejre i Eleusis katalogiseres af Pindar: 9. *Olympiske Ode* (9.99) til ære for bryderen Epharmostos af Opous katalogiserer en tidligere sejr ved honoranden i Eleusis; 13. *Olympiske Ode* (13.110) til ære for femkæmperen og sprinteren Xenophon af Korinth omtaler en eller flere sejre ved medlemmer af Xenophons familie i Eleusis; og 1. *Isthmiske Ode* (1.57) til ære for Herodotos af Theben, en hestesportsmand, refererer til en tidligere sejr ved honoranden i Eleusis.

60. Thuk. 2.38.1; Ps.-Xen. *Ath. Pol.* 3.2; Isokr. 4.45.

61. Om *Herakleia*: Deubner 1956: 227; Parker 1996: 97 n. 124 og 2005: 473; Jung 2006: 28-38. Se også Vanderpool 1942: 333-37 og Vanderpool 1984.

62. Deubner 1956: 91-92; Kyle 1993: 47; Parker 2005: 468-69; Simms 1975; Clinton 1979.

63. *χαλόμενος νίκεσεν Ἐπαίνετος*: Moretti, *IAG* no. 1 med diskussion. Om det antikke længdespring og springvægte: Miller 2004: 63-68.

64. Se Kyle 1993: 47, 201 A22; Kramer 1970: 36. Cf. *IG* I³ 991, en indskrift fra ca. 550, der også synes at bevidne stævnets eksistens på dette tidspunkt (cf. McGowan 1995: 623, 629).

Men Athen arrangerede endnu flere stævner. Et stævne indlejret i en fest til Dioskourernes ære, *Anakeia*, kendes fra et bronzekar (*kalpis*) fundet i Chersonnesos ved Sortehavet; det dateres til ca. 400 f.Kr. og bærer indskriften, "Præmie fra *Anakeia*".⁶⁵ Da Dioskurerne var sportens skytsguder,⁶⁶ er det en oplagt mulighed, at karret har tjent som præmie ved en sportsbegivenhed,⁶⁷ og det er nærliggende at konkludere, at den blev vundet af en atlet fra Chersonnesos. Der kendes to lignende kar med lignende indskrifter, begge fra det 5. årh.; for det enes vedkommende er fundstedet ikke oplyst,⁶⁸ men det andet stammer fra en grav i den græske bystat Pydna i Makedonien,⁶⁹ hvilket naturligvis gør det fristende at tro på en sejrherre fra Pydna, der blev ledsaget til det hinsides af sin præmie. *Anakeia* har altså muligvis tiltrukket atleter udefra.

Athen gav en gang om året sine faldne soldater en officiel statsbegravelse ved en fest kaldet *Epitaphia*, "Gravfesten".⁷⁰ Denne fest havde et stævne indlejret.⁷¹ I det mindste i det 5. årh. var præmierne værdifulde bronzekar, af hvilke tre har overlevet til i dag; to er fundet i grave i Attika selv, mens et er fundet i en grav i Therme på Chalkidike. Alle tre bærer indskriften "Athenerne <gav> præmier <ved konkurrencer> til ære for de faldne", og karrene må have udgjort disse præmier.⁷² I betragtning af, at det ene kar er fundet på Chalkidike, kan det vel ikke ganske udelukkes, at ikke-athenere kunne stille op ved stævnet,⁷³ selvom festen ellers var en patriotisk fejring af bystatens 'stereotype of self' og bl.a. også indeholdt de berømte gravtaler, der hyldede de døde,⁷⁴ af hvilke vel Perikles' er den berømteste.⁷⁵

65. ἀθλον ἐξ Ἀνακίων. Om *Anakeia*: Deubner 1956: 216 m. Amandry 1971: 615.II.B (hvor indskriftens tekst findes); Parker 1996: 97 n. 124; Parker 2005: 457.

66. Young 2004: 78.

67. Parker 1996: 97 n. 124 and 2005: 457.

68. Amandry 1971: 615 II.A: ἐξ Ἀνακίου ἄθλον.

69. SEG 46 802.

70. Om *Epitaphia*: Deubner 1956: 230-31; Clairmont 1983: 22-28; Parker 1996: 131-141; Parker 2005: 469-70.

71. Lys. 2.80: ἀγῶνες τίθενται ἐπ' αὐτοῖς ῥώμης; Pl. *Menex.* 249b: ἀγῶνας γυμνικοὺς καὶ ἵππικοὺς τιθεῖσα (ἡ πόλις) καὶ μουσικῆς πάσης. Cf. Arist. *Ath. Pol.* 58.1.

72. Ἀθηναῖοι ἄθλα ἐπὶ τοῖς ἐν πολέμοι. Cf. Kyle 1993: 44; og Parker 1996: 132 m. note 36, der oversætter indskriften således: "The Athenians [gave as] prizes in honour of those who died in war"; cf. IG I³ 523-25; SEG 28 26 og SEG 39 631.

73. Clairmont 1983: 24.

74. Om gravtalerne: Loraux 1986.

75. Perikles' gravtale er gengivet hos historikeren Thukydid (2.35-46). Den er oversat til dansk af både M.Cl. Gertz (1898) og Holger Friis Johansen (1963). Sprogligt er Friis Johansens oversættelse langt at foretrække, men Gertz' oplysende anmærkninger er yderst nyttige.

I 335 f.Kr. planlagde den athenske bystat en fest til ære for Eirene ('Freden');⁷⁶ festen skulle efter alt at dømme have haft samme format som f.eks. De Pythiske Lege og indeholde konkurrencer i atletik, kampsport, hestesport og musik, og var tænkt som en international 'festforsamling' (*πανήγυρις*) med dertil hørende 'hellig våbenhvile' (*ἐκεχειρία*), men der kendes desværre ingen detaljer om stævnet.

Der kendes også stævner på et lokalt plan rundt om i Attika. Demen Oa har måske afholdt konkurrencer allerede i det sene 6. årh. f.Kr.; i hvert fald har vi en marmordiskos med indskriften "Præmier fra Oa".⁷⁷ En indskrift fra 324 f.Kr. omtaler en fest til ære for Artemis, *Amarysia*, i demen Athmonon;⁷⁸ festen indeholdt en *agon* ('konkurrence'), men det er desværre ikke klart, hvad der konkurreredes i.⁷⁹ På øen Salamis, der var en athensk lydbystat, er fundet en fragmentarisk indskrift fra ca. 450-440 f.Kr. med en liste over kontante præmier ved et stævne med i hvert fald brydning, boksning og *pankration* på programmet;⁸⁰ der var præmier til første- og andenpladsen og deltagerne var inddelt i aldersklasserne *paides*, *ageneioi* og *andres*.⁸¹ I Athen og Attika afholdt man altså temmelige mange fester med sportssævner indlejret.⁸²

Pellana. I Pellana var sportssævnet indlejret i en fest, *Theoxenia*,⁸³ til Apollons ære. Den ældste kilde til stævnets eksistens er en fragmentarisk sejrskatalog fra det sene 6. årh. f.Kr., der stod at læse på et sejrsmonument opsat af en i øvrigt ukendt Timokles i den store Hera-helligdom, det såkaldte *Heraion*, nær Argos; her nævnes en sejr i Pellana sidst i en fragmentarisk liste af sejre, der ser således ud: Nemea, Tegea, Kleitor og Pellana.⁸⁴ Epigrammet er desværre så fragmentarisk bevaret, at det ikke er muligt at sige, hvilken disciplin, eller discipliner, Timokles vandt sine sejre i. Sejre i Pellana nævnes i sejrskataloger hos både Pindar og Bakchylides, og det kan give os en vis fornemmelse af, hvilke discipliner der var på

76. Se *SEG* 16 55 (cf. *SEG* 29 88) med Sosin 2004.

77. *IG* I³ 1396: Ὁθευ ἀθλα.

78. *IG* II² 1203.17. Se Deubner 1956: 210; Parker 2005: 457. Morgan 2007: 256-57 n. 202 omtaler en præmie fra en konkurrence til ære for Poseidon ved Sounion, hvor der lå et stort tempel viet til denne gud.

79. Der fandtes endog flere stævner i Athen, f.eks. ved *Theseia* (Kyle 1999: 40-41); se Kyle 1993: 41-48 og Parker 2005: 456-85 for flere eksempler.

80. *IG* I³ 1386.

81. Taylor 1997: 186-87.

82. Athen afholdt sandsynligvis flere religiøse fester end nogen anden bystat, og måske også flere sportssævner: se Kyle 1993: 32 med referencer.

83. Kramer 1970: 50.

84. Ebert 1972a: no. 10 = *IG* IV 510.

programmet i Pellana ud over *stadion*, som Nikolaidas sejrede i: Pindars 7. *Olympiske Ode* er skrevet til ære for den berømte bokser Diagoras af Rhodos og anfører i sejrskatalogen en sejr i Pellana (7.86); Pindars 9. *Olympiske Ode* er skrevet til ære for bryderen Epharmostos af Opous, der også vandt i Pellana (9.98). Bakchylides' 10. *Epinikion* er skrevet til ære for en ukendt athener, der ved De Isthmiske Lege havde sejret i både *stadion* og *hippios* (mellemdistanceløb på fire stadier).⁸⁵ Odens sejrskatalog indeholder en sejr i Pellana (10.33), og den kan naturligvis have været i *stadion* som Nikolaidas', men *diaulos* eller *hippios* er også muligheder.

At stævnet i Pellana var værd at nævne i epinikiske sejrskataloger, tyder selvfølgelig på, at sejrherrene tillagde det en vis prestige. En enkelt sejrherre, Orillas fra en ukendt bystat, bestilte ligefrem en ode hos den store Simonides for at fejre en sejr i en for os ukendt disciplin inden for hestesport.⁸⁶ Stævnet i Pellana spændte altså over konkurrencer i løb, kampsport og hestesport. De kendte sejrherre stammer fra Argos, Athen, Korinth, Opous og Rhodos, og blandt dem var en af antikkens berømteste bokser, Diagoras, der tilhørte en indflydelsesrig og internationalt orienteret aristokratisk familie.⁸⁷

Lykaion. På bjerget Lykaion i Arkadien var stævnet indlejret i en fest, *Lykaia*, til ære for Zeus Lykaios. Festen er forholdsvis godt kendt,⁸⁸ og to oder af Pindar medtager sejre i *Lykaia* i sejrskatalogerne: 7. *Olympiske Ode* til ære for bokseren Diagoras af Rhodos (7.83); og 9. *Olympiske Ode* til ære for bryderen Epharmostos af Opous (9.95-6). Den 10. *Nemeiske Ode* er skrevet til ære for Theaios af Argos og stammer fra året 464 f.Kr.; i vers 48 fortæller Pindar, at honorandens forfædre på mødrene side talte sejrherre ved *Lykaia* i sine rækker, sandsynligvis i løb og kampsport.⁸⁹ Disse sejre må høre det sene 6. årh. f.Kr. eller det tidlige 5. årh. f.Kr. til, og længere tilbage lader stævnet sig ikke spore. I 5. årh. f.Kr. var også *pankration* på programmet, og Dorieus af Rhodos vandt konkurrencen tre gange;⁹⁰ brydning var stadig

85. Maehler 1982: 179.

86. Simonides fr. 514 (Campbell).

87. Hornblower 2004: 134-43 er en fortrinlig skildring af Diagoriderne.

88. Ringwood 1927: 95-98; Kramer 1970: 30; Jost 1985: 267-68.

89. *σὺν ποδῶν χειρῶν τε νικᾶσαι σθένει* = "når de vandt med fødders eller hænderes kraft" (Holger Friis Johansen). Det kan ikke ganske udelukkes, at dette er en omskrivning af *pankration*.

90. *Syll.*³ 82. *Pankration* kan også have været den disciplin, en ukendt atlet vandt i 4. årh.: *IG IV 673* er et æresdekret fra 4. årh. udstedt af bystaten Hermione på Peloponnes til ære for en atlet, hvis navn desværre er tabt; han synes dog at have vundet i *pankration* i Poteidaia på Chalkidike, og det mest sandsynlige er vel, at det også var denne disciplin, han vandt på Lykaion (linje 3: [νική]σαντα Λύ[καία ἐν Ἀρκαδίᾳ]).

på programmet i 4. årh. f.Kr., da Prateas af Argos vandt i disciplinen.⁹¹ Hestesport var på programmet i hvert fald i 4. årh. f.Kr, hvor Nikagoras af Rhodos vandt en sejr.⁹² Fra hippodromen, der stadig er synlig i terrænet,⁹³ stammer to steler fra det sene 4. årh. f.Kr;⁹⁴ de er beskrevet med seks ret velbevarede kataloger over sejrherre, og må være officielle dokumenter publiceret af arrangørerne, som på dette tidspunkt var bystaten Megalopolis i Arkadien. Katalogerne viser, at deltagerne var inddelt i aldersklasserne *andres* og *paides*, og at stævnet spændte over løb (*stadion*, *diaulos*, *dolichos*, og *hoplitodromos*), femkamp, kampsport (*pankration*, brydning, og boksning) samt hestesport. Også her lignede programmet altså i høj grad det i Olympia.⁹⁵ En del af de katalogiserede sejrherre er fra Arkadien, men der er også atleter fra Akarnanien, Argos, Athen, Elis, Kassandreia, Makedonien, Rhodos, Sparta og Syrakus. Zeus-kulten på Lykaion-bjerget var en kult af betydning ud over lokalområdet og den synes at have været central for alle arkadere og for arkadisk identitet.⁹⁶ Det er formentlig grunden til, at den persiske tronprætendent Kyros, som Xenophon fortæller i *Anabasis* 1.2.10, i 400 f.Kr. standsede sin oprørske march mod perserkongen for at fejre *Lykaia*; af hans titusinde græske lejesoldater var nemlig omkring 4000 fra Arkadien, og fejringen af en central arkadisk religiøs fest var vel en gestus over for hærens vigtigste enkelt-element,⁹⁷ der ved flere lejligheder demonstrerede en stærk selvfølelse.⁹⁸

Tegea. I Tegea var stævnet indlejret i en fest, *Aleaia*,⁹⁹ til ære for Athene Alea, en lokal variant af den store gudinde.¹⁰⁰ Stævnet kan spores tilbage til ca. 525-500 f.Kr.¹⁰¹ Nikolaidas' sejr i Tegea viser, at *stadion* var på programmet i 5. årh. f.Kr., og en startblok fra et stadion-anlæg, der muligvis er senklassisk,¹⁰² er naturligvis også et tegn på løbekonkurrencer. Brydning var givetvis også på programmet i 5. årh., for Pindars *10. Nemeiske Ode* til ære for

91. *SEG* 17 150; for dateringen, se Amandry 1980: 220.

92. *I.Lindos* 68.

93. Se Jost 1985: Pl. 48.

94. *IG* V.2 549-50.

95. Om de Olympiske Leges program: Lee 2001.

96. Nielsen 2002: 61-62, 148-52. Kultens centrale betydning for arkadisk identitet er givetvis også grunden til, at Pindar i *7. Olympiske Ode* kan referere til stævnet med det vage udtryk *τά τ' ἐν Ἀρκαδίᾳ ἔργα* (7.83).

97. Roy 1967: 308-9; cf. Nielsen 2002: 61-62, 148-52; Pretzler 2009: 93-94.

98. Roy 1972, særligt 134-35.

99. Kramer 1970: 57; Jost 1985: 374; Larmour 1999: 187 no. 57.

100. Om Athene Alea: Jost 1985: 368-85.

101. Se *IG* V.2 75 (ca. 525-500) og Ebert 1972b; Dubois 1986: 12-13. Cf. Jost 1985: 374.

102. Nielsen 2004b: 532.

bryderen Theaios af Argos medtager en sejr i Tegea i sin sejrskatalog (10.47). Ellers kendes der intet til stævnets program i klassisk tid; en indskrift fra 3. årh. fra Tegea selv indeholder en stor sejrskatalog, der viser at man i hvert fald på dette tidspunkt inddelte deltagerne i aldersklasserne *andres* (mænd) og *paides* (dreng), og at *dolichos* var på programmet,¹⁰³ og dette kan godt have været tilfældet allerede i klassisk tid. De kendte sejrherre fra klassisk tid stammer fra Argos og Korinth.

Aigina. Adskillige epinikiske oder henviser til sejre vundet på øen Aigina. Det er ganske vist ikke aldeles sikkert, at Pindars 8. *Isthmiske Ode* (64-65) refererer til sejre på Aigina: Pindar har netop sunget om en sejr i Delphi, vundet af en slægtning til honoranden, bokseren Nikokles af Aigina; han fortsætter med disse ord: ἐπεὶ περικτίονας | ἐνίκασε δὴ ποτε καὶ κείνος ἄνδρας ἀφύκτα χερὶ κλονέων, der lyder sådan her i Rosings bedagede oversættelse fra 1893: “Thi han ogsaa Seir jo engang tog fra Naboers Flok, dengang Mænd han med Haand,| Uundgaaelig, jog.” Dette vil, ifølge Kramer,¹⁰⁴ sige, at Nikokles “also bei heimischen Spielen einen Kranz gewonnen habe”, idet han besejrede boksere fra andre, nærliggende bystater; hvis denne fortolkning accepteres, er passagen altså kilde til et stævne på Aigina med boksning på programmet og åbent for boksere fra andre bystater; hvilken fest, dette stævne var indlejret i, er derimod ikke klart. Af 13. *Olympiske Ode* fremgår det, at slægtninge til honoranden havde vundet sejre ved konkurrencer indlejret i festen *Aiakeia*,¹⁰⁵ til ære for Aiakos, en figur af central betydning i Aiginas mytiske historie; hvilke discipliner de havde sejret i, fremgår ikke. Nikolaidas’ sejr i *stadion* antages normalt at være vundet netop ved *Aiakeia*,¹⁰⁶ som var det vigtigste stævne på Aigina,¹⁰⁷ og derfor sikkert også det, de følgende sejre blev vundet ved: Bakchylides’ 10. *Epinikion* omtaler (34-35) sejre ved en athensk løber på Aigina; Pindar katalogiserer i 7. *Olympiske Ode* (7.86) seks sejre på Aigina ved den berømte bokser Diagoras af Rhodos; mens to sejre på Aigina ved Euthymenes af Aigina omtales i Pindars 5. *Nemeiske Ode*; det fremgår ikke, hvilke discipliner de to sejre blev vundet i.

103. IG V.2 142.

104. Kramer 1970: 27.

105. Kramer 1970: 27.

106. Ebert 1972a: no. 26.9; Maróti 1990; Ringwood 1927: 62. På Aigina findes rester af et stadion-anlæg fra klassisk tid: Krinzing 1968.

107. Kramer 1970: 27.

Selvom der er en stor sandsynlighed for, at de her omtalte sejre blev vundet ved *Aiakeia*, kan det ikke betragtes som absolut sikkert, for Aigina arrangerede ligesom Athen mere end ét stævne. Et scholion til Pindar forbinder for eksempel Euthymenes' sejre med festen *Delphinia*,¹⁰⁸ som også omtales i andre scholier.¹⁰⁹ Festen blev afholdt til ære for Apollon¹¹⁰ og synes at have haft i hvert fald *pentathlon* på programmet.¹¹¹ I 8. *Pythiske Ode*, skrevet til ære for bryderen Aristomenes af Aigina, omtaler Pindar (8.79), at honoranden tre gange tidligere har vundet ved "Heras leg i din hjemstavn"¹¹² ("Ἡρας ἀγῶν" ἐπιχώριον). Denne fest har altså med stor sandsynlighed haft et stævne med brydning som et fast programpunkt. Et scholion hævder, at Hera-festen på Aigina, *Heraia*,¹¹³ var en imitation af stævnet ved Hera-festen, *Hekatomboia*, i Argos;¹¹⁴ hvis dette er korrekt, må stævnet have omfattet en række andre discipliner (se nedenfor). Aigina afholdt altså adskillige fester, hvori der var indlejret sportsstævner, og mindst et af stævnerne, *Aiakeia*, vides at have tiltrukket atleter udefra. De kendte sejrherre fra klassisk tid stammer fra Aigina selv og fra Athen, Korinth og Rhodos.

Epidaurus. Stævnet i Epidaurus var indlejret i en fest, *Asklapieia*, til lægeguden Asklepios' ære.¹¹⁵ Stævnet kan spores tilbage til ca. 530 f.Kr., idet Pindar i 5. *Nemeiske Ode* nævner en dobbeltsejr (boksning og *pankration*) i Epidaurus ved honorandens morfader, Themistios af Aigina (5.50-52). Honoranden selv, Pytheas af Aigina, havde vundet drengesklassens *pankration* i Nemea i 480'erne f.Kr., og på den baggrund sættes morfaderens sejr i Epidaurus normalt til ca. 530 f.Kr.¹¹⁶ Allerede på dette tidspunkt omfattede stævnet altså flere discipliner inden for kampsport og tiltrak atleter udefra.

108. Schol. in Pind. 5. *Nemeiske Ode* 5.81b (Drachmann).

109. Se Ringwood 1927: 61-62.

110. Se Kramer 1970: 27.

111. Kramer 1970: 27, kommentar til 8. *Pythiske Ode*. (65-66). Også Schol. in Pind. *Pyth.* 8.91 (Drachmann) har *pentathlon* på denne fests program.

112. Holger Friis Johansens oversættelse.

113. Cf. Ringwood 1927: 61.

114. Schol. in Pind. *Pyth.* 8.113c (Drachmann): "Ἡρας τ' ἀγῶν" ἐπιχώριον: ὡς καὶ ἐν Ἀιγίνῃ Ἡραίων ἀγομένων κατὰ μίμησιν τοῦ ἐν Ἀργεὶ ἀγῶνος.

115. Hvad festen hed før anden halvdel af det 5. årh., vides ikke med sikkerhed (Kramer 1970: 37), men senest i 420'erne hed den *Asklapieia* (*Syll.*³ 82.). Om festen: Ringwood 1927: 70-71; Sève 1993 og Miller 2004: 129-32.

116. Sève 1993: 305; Themistios er no. 328 hos Sève, og dateres "vers 530?"; cf. Perlman 2000: 67 n. 2, "530 B.C. at the latest."

To andre oder af Pindar medtager sejre i Epidauros i deres sejrskataloger: 3. *Nemeiske Ode*, til ære for pankratiasten Aristokleidas af Aigina (3.84);¹¹⁷ og 8. *Isthmiske Ode* til ære for drengen Kleandros af Aigina, der ligeledes var pankratiast (8.67).¹¹⁸ På en statuebase fra Delphi, der engang bar en skulptur opsat af pankratiasten Dorieus af Rhodos¹¹⁹ i 420'erne f.Kr., står en sejrskatalog, der anfører fire sejre i *pankration* for Dorieus i Epidauros. Kleainetos af Argos vandt i 4. årh. f.Kr. både *stadion* og *hoplitodromos* i Epidauros.¹²⁰ At stævnet også indeholdt konkurrencer i hestesport fremgår af en *horos* (grænsesten) med indskriften "Hertil går hippodromen" ([ῥ]ος τὸ ἵπ|[π]οδρόμ[ο]) fra det sene 5. eller tidlige 4. årh. f.Kr. Hippodromens placering er dog ikke kendt.¹²¹ Stævnet i Epidauros omfattede altså konkurrencer i løb, kampsport og hestesport; de kendte sejrherre er fra Aigina, Rhodos og Argos.

Midt i 4. årh. f.Kr. udviklede Epidauros et fintmasket net af *theorodokoi*, der skulle bistå bystaten med at annoncere Asklepios' fest rundt om i den græske verden. Epidauros rundt- sendte, når *Asklapieia* stundede til, hellige gesandter kaldet *theoroi*, hvis opgave det var at annoncere festen i, ser det ud til, så mange bystater som muligt. Til at bistå disse *theoroi*, der naturligvis havde brug for let at komme i kontakt med de relevante bystatsmyndigheder, udpegede Epidauros *theorodokoi* ('de-der-tager-mod-*theoroi*') rundt om i bystaterne, og deres opgave var at lette arbejdet for de hellige gesandter. At være *theorodokos* var et ærefuldt, men også et krævende hverv, og Epidauros opstillede for at hædre sine *theorodokoi* store steler beskrevet med kataloger over bystatens *theorodokoi* i Asklepios-helligdommen. To af disse steler har overlevet til i dag, og de giver et fascinerende indtryk af, hvor omhyggeligt bystaten gik til værks, når *Asklapieia* skulle annonceres. Stelerne registrerer 82 bystater med epidauriske *theorodokoi* i adskillige egne af den hellenske verden, fra Sicilien til Epeiros; fra Aitolien til Phokis og Boiotien; fra Argos til Athen, Thessalien og Det Ægæiske Hav, og så videre; selv på Cypern blev festen annonceret.¹²²

117. Sève 1993: 327 no. 5.

118. Sève 1993: 328 no. 23.

119. Sève 1993: 327 no. 14.

120. Se epigrammet (ca. 350-325) fra Argos publiceret af Charneux 1985. Cf. Ebert 1986, *SEG* 35 267 og *CEG* II 814. Kleainetos er Sève 1993: 328 no. 22.

121. *IG* IV² 1 153; cf. Sève 1993: 311-12.

122. Perlman 2000: 67-97 og Nielsen 2007a: 63-68.

Theben. Stævnet i Theben var indlejret i en fest til ære for Herakles: *Herakleia*,¹²³ undertiden også kaldet *Ioleia*.¹²⁴ Stævnet kan spores tilbage til ca. 550-525 f.Kr.: Et gravmonument fra Troizen fortæller, at afdøde havde vundet et løb i Theben, og det rimeligste er, at løbet var en konkurrence under *Herakleia*.¹²⁵ Levn af et stadion-anlæg fra 6. årh. f.Kr. peger også i retning af stævnets eksistens på den tid.¹²⁶ Adskillige epinikiske sejrskataloger indeholder sejre vundet i Theben: Pindars 7. *Olympiske Ode* til ære for bokseren Diagoras af Rhodos (7.84); Pindars 9. *Olympiske Ode* til ære for bryderen Epharmostos af Opous (9.99); Pindars 13. *Olympiske Ode* til ære for sprinteren og pentatleten Xenophon af Korinth (13.107); Pindars 4. *Nemeiske Ode* til ære for bryderen Timasarchos af Aigina (4.18); endelig vandt den athenske sprinter og mellemdistanceløber, til hvis ære Bakchylides' 10. *Epinikion* er skrevet, også i Theben (10.30). Ud over atletik og kampsport indeholdt stævnet konkurrencer i hestesport, som det fremgår af Pindars 1. *Isthmiske Ode* til ære for hesteejeren Herodotos af Theben.¹²⁷ Stævnet i Theben synes altså at have haft et omfangsrigt og varieret program, der tiltrak selv berømtheder som Diagoras af Rhodos; de øvrige kendte sejrherre er fra Theben selv og fra Aigina, Athen, Korinth og Opous.

Megara. Stævnet i Megara var efter alt at dømme indlejret i en fest, *Alkathoia*,¹²⁸ til ære for den mytologiske figur Alkathoos, der var af central betydning for Megaras mytiske historie. Adskillige af Pindars oder medtager sejre i Megara i deres sejrskataloger: 7. *Olympiske Ode* (7.86) til ære for bokseren Diagoras af Rhodos; 13. *Olympiske Ode* (109) til ære for sprinteren og pentatleten Xenophon af Korinth; 8. *Pythiske Ode* (8.78) til ære for bryderen Aristomenes af Aigina; 9. *Pythiske Ode* (9.91) til ære for løberen Telesikrates af Kyrene, hvis sejr i Delphi blev vundet i *hoplitodromos*; 3. *Nemeiske Ode* (3.84) og 5. *Nemeiske Ode* (5.46) til ære for de to pankratiaster Aristokleides og Pytheas af Aigina, og endelig 8. *Isthmiske Ode* (8.67) til ære for drengen Kleandros af Aigina, der også havde sejret i *pankration*. Det spar-

123. Kramer 1970: 25; Roesch 1975.

124. Kramer 1970: 56-59; Schachter 1986: 25-30; Gerber 2002: 64.

125. *IG IV 801*: Δαμοτίμοι : τόδε σᾶμα : φίλα φεργάσ(σ)ατο μάτερ | Ἀμφιδάμα : οὐ γὰρ παῖδες ἐνὶ μεγάροις ἐγένοντο. | καὶ τρίπος, ἧν Θέβασσι θεὸν ἔνικε[ν ὄδ' ἔστι]. | [νῦν μὲν τι]μᾶ[ν] ἔστ' ἀπαθές : ἐπέθεκε δὲ παιδί (= Jeffery, *LSAG* 176). Se Ringwood 1927: 54-55; Kramer 1970: 59; McGowan 1995: 621-22. Jeffery, *LSAG* 176 antager, at Damotimos vandt den omtalte trefod ved gravlege i Theben, og dette kan vel ikke ganske udelukkes, da man kender adskillige gravlege fra det arkaiske Boiotien (Nielsen 2010). En bronze-hydria fra 5. årh. fundet i Theben har denne indskrift: τὸν Θέβαις αἰθλον (*BCH* 95 (1971) 617.VII); den har sandsynligvis været en præmie ved *Herakleia*.

126. Symeonoglou 1985: 108-9, 140.

127. Hestesport var også på programmet i 4. årh.: *CEG II* 630 (350-300) og *Plut. Mor.* 587D.

128. Kramer 1970: 45. Cf. Ringwood 1927: 32-33.

somme kildemateriale lader os ane et stævne med et omfattende program og opdeling af deltagerne i *andres* og *paides*. De kendte sejrherre fra klassisk tid stammer fra Aigina, Korinth, Kyrene og Rhodos.

Det ret ukendte Nikolaidas-epigram giver os altså et glimt af en verden med adskillige mere eller mindre lokale stævner, der synes at have været struktureret på omtrent samme måde som de fire store berømte stævner i *periodos*, men som er stort set ukendte i dag af den simple grund, at de i prestige stod langt under stævnerne i Olympia, i Delphi, på Isthmen og i Nemea.

3. Theogenes af Thasos' karriere

Theogenes af Thasos var en af oldtidens største sportsstjerner. Hans aktive karriere faldt i første halvdel af det 5. årh. f.Kr., og hans to sejre i Olympia daterer sig til 480 og 476 f.Kr.; han var altså med stor sandsynlighed Nikolaidas' samtidige. Hans specialitet var boksning, men han var også, som vi skal se, blandt de bedste i *pankration* og en habil langdistanceløber. Han var også aktiv politiker, og efter sin død blev han genstand for kult, og en helligdom på agora i Thasos by blev viet til ham.¹²⁹ Græske bystater var stolte af borgere, der vandt sejre i de store stævner,¹³⁰ og Thasos var naturligvis ingen undtagelse. Der stod statuer af Theogenes i Olympia, i Delphi og på agora i Thasos by;¹³¹ statuen i Olympia var et værk af billedhuggeren Glaukias af Aigina,¹³² der vides at have været aktiv i det tidlige 5. årh. Statuen i Delphi var måske samtidig med den i Olympia; i så fald sørgede Thasos for, at den blev holdt ved lige: Skulpturens base har overlevet, og på den står et omfangsrigt epigram i en stil, der hører hjemme ca. 400 f.Kr., og det tyder på, at basen er blevet nyistandsat på denne tid. Epigrammet må altså være blevet til på bystaten Thasos' foranledning.¹³³ Det lyder således:¹³⁴

129. Miller 2004: 163-65 fig. 245; Young 2004: 108. Der findes en del specialstudier af herokulter for atleter; det nyeste er Christesen 2010, der giver henvisninger til tidligere studier.

130. Nielsen 2007a: 91-97.

131. Ebert 1972a: 122.

132. Paus. 6.11.9.

133. Cf. Ebert 1972a: 121-22.

134. Tekst efter Ebert 1972a: no. 37.

Ο[ὔποτε τοῖον ἔφυσε Θ]άσος, Τιμοξένου υἱέ,	1
καὶ π[ολὸν γ'] Ἐ[λλή]νων [π]λε[ίστ]ον [ἔ]παινον ἔχεις	
καρτερίας· οὐ γάρ τις Ὀλυμπίαι ἐστεφανώθη	
ωὐ[τὸ]ς [ἀν]ήρ πυγμῆι παγκρατίωι τε κρατῶν.	
σοὶ δὲ καὶ ἐμ Πυθῶνι τριῶν στεφάνω[ν] ἀκονιτί	5
ἔς· τὸ δὲ θνητὸς ἀνὴρ οὐτίς ἔρεξε ἕτερος·	
ἐννέα δ' Ἰσθ[μ]ιάδων νῖκαι δέκα, δις γὰρ ἄυσεν	
κῆρυξ ἐγ κύκλωι μούνον ἐπιχθονίων	
πυγμῆς παγκρατίου τε ἐπινίκιον ἥματι τωὐτῶι·	
ἐνάκι δ' ἐν Νεμέαι, Θεόγενες. αἱ δὲ ἴδιαι	10
νῖκαι τρίς τε ἑκατὸν καὶ χίλιαι, οὐδέ σέ φημι	
πυγμῆι νικηθῆναι ἔκοσι καὶ δὺ' ἐτῶν. ¹³⁵	12

Epigrammet er en åbentlyst triumferende fejring af Theogenes, fædrelandets store søn. Det benytter faktisk de fleste af de måder at skabe “surplus-value” på, som Pleket (1975: 79) pegede på:¹³⁶ “Victory in itself was not enough. There is a tendency to add, so to speak, a ‘surplus-value’. I shall not give a long list of these ‘surplus-values’ here; I have in mind athletes who won *ἀκονιτί* (i.e. without having to fight, because all opponents withdrew before the beginning of the games out of fear of the superstar) and *ἀπτῶτος* (without having fallen on one’s knee; a surplus value for wrestlers, who had won when they had thrown their opponents on the floor three times) or who achieved a series of victories *on one day* or *for the first time*; in the latter case he could be *first of all human beings* or *first of his fellow-citizens* or *first of his fellow-provincials*.” Et “first and only” finder vi i epigrammet over Theogenes i vv. 3-4: “For ingen anden blev bekranset i Olympia for sejr i boksning og *pankration*, selv samme

135. “Aldrig fostrede Thasos en som dig, du søn af Timoxenos, og af hellenere nyder du langt det største ry for sej uholdenhed. For ingen anden blev bekranset i Olympia for sejr i boksning og *pankration*, selv samme mand. Og af de tre kranser i Delphi, fik du den ene uden kamp (*akoniti*). Dét har ingen anden dødelig mand klaret. I ni Isthmiader fik du ti sejre, for herolden udråbte dig – som den eneste af jordiske mennesker – til sejrherre to gange i tilskuers cirkel, i boksning og *pankration*, på selv samme dag. Ni gange blev du udråbt til sejrherre i Nemea, Theogenes. Af egen kraft vandt du 1300 sejre, og – proklamerer jeg – i 22 år blev du aldrig besejret i boksning.”

136. *ἀπτῶτος* og andre ‘merværditermer’ for brydere diskuteres af Brunet 2010; om *ἀκονιτί*, se nedenfor. Disse ‘surplus-values’ er det oldgræske modstykke til vore dages rekorder: Tod 1949, Ramba 1990 og Young 1996, 2004: 30-32.

mand”; den ene sejr i Delphi blev vundet *uden kamp* (dvs. fordi modstanderen trak sig, cf. v. 5: ἀκονιτί), også et “first and only”: “Dét har ingen anden dødelig mand klaret” (τὸ δὲ θνητὸς ἀνὴρ οὐ τις ἔρεξε ἕτερος), og også på Isthmen lykkedes det Theogenes at score et “first and only”, idet han *som den eneste af jordiske mennesker* (v. 8: μούνον ἐπιχθονίων) vandt i boksning og *pankration* “på selv samme dag” (v. 9: ἡματι τωὐτῶι).

Det mest bemærkelsesværdige er dog, at epigrammet sætter tallet på Theogenes’ sejre til 1300 (νῆκαι τρίς τε ἑκατὸν καὶ χίλιαι). Tallet ser mistænkeligt rundt ud,¹³⁷ og det kan ikke afvises, at det er afrundet opad.¹³⁸ Men to andre kilder nævner tal af samme størrelsesorden: Pausanias (6.11.5) sætter det samlede antal sejre til 1400,¹³⁹ mens Plutarch sætter det til 1200.¹⁴⁰ Den antikke tradition sætter altså tallet på Theogenes’ sejre til et godt stykke over tusinde, så vi kan her tentativt antage, at han faktisk vandt 1300 sejre. Det siger sig selv, at de ikke alle kan være vundet i stævner inden for *periodos*, og Plutarch siger da også, at de fleste af hans ‘kranse’ (= sejre) ikke var for andet end skidt at regne.¹⁴¹ Det kan vel ikke ganske udelukkes, at Theogenes har vundet nogle af sine sejre ved stævner, der blot afvikledes en enkelt gang, f.eks. ved gravlege over stormænd, som blev arrangeret i ny og næ helt ned i klassisk tid, muligvis under inspiration fra *Iliadens* berømte 23. sang,¹⁴² eller ved stævner, der blev afholdt for at fejre en særligt vigtig begivenhed, sådan som Xenophon f.eks. fortæller, at de Titusinde gjorde, da de var nået frem til den græske bystat Trapezous ved Sortehavets kyst (*Anabasis* 4.8.25-28). Men sejre ved sådanne begivenheder kan næppe have været ret mange, og det er da også værd at bemærke, at vi ikke har kilder til, at Theogenes skulle have deltaget i den slags stævner. Den rimeligste hypotese må derfor være, at Theogenes’ sejre blev vundet ved tilbagevendende stævner af (betydeligt) ringere statur end de fire store i *periodos*.¹⁴³ Dette bekræftes af en prosa-katalog over hans sejre, der står som en slags appendix under epigrammet på statuebasen i Delphi. Det lyder som følger:

137. Pleket 1975: 81.

138. Ebert 1972a: 120.

139. τοὺς δὲ σύμπαντας στεφάνους τετρακοσίους τε ἔσχε καὶ χιλίους.

140. Plut. *Praec. Rei Publ. Ger.* 15.7.

141. Plut. *Praec. Rei Publ. Ger.* 15.7: ... χιλίους καὶ διακοσίους στεφάνους, ὧν συρφετὸν ἄν τις ἠγήσαιτο τοὺς πλείστους. Cf. Pleket 1975: 60 og Brunet 2003: 224.

142. Nielsen 2010.

143. Ebert 1972a: 120: “Die (wohl abgerundete) Gesamtzahl der Siege, 1300, läßt sich, obwohl sich seine aktive Athletenlaufbahn über mindestens 22 Jahre erstreckte, nur dann begreifen, wenn wir annehmen, daß Theogenes vom Knabenalter an nicht nur an größeren, sondern auch an den unbedeutendsten Agonen konkurrierte.”

Θευγένης Τιμοξένου Θάσιος ἐνίκησεν τάδε

Ὀλύμπια πύξ	Ἴθμοῖ πύξ	Νέμεα πύξ	
Ὀλύμπια παγκράτιον	Ἴθμοῖ πύξ	Νέμεα πύξ	Νέμεα πύξ
Πυθοῖ πύξ	Ἴθμοῖ πύξ	Νέμεα πύξ	Ἑκατόμβοια
Πυθοῖ πύξ	Ἴθμοῖ πύξ	Νέμεα πύξ	δόλιχον
Πυθοῖ πύξ ἀκονιτί	Ἴθμοῖ πύξ	Νέμεα πύξ	ἐν Ἄργει
Ἴθμοῖ πύξ	καὶ παγκράτιον	Νέμεα πύξ	
[Ἴθ]μοῖ πύξ	τῇ αὐτῇ	Νέμεα πύξ	
Ἴθμοῖ πύξ	Ἴθμιάδι	Νέμεα πύξ	
Ἴθμοῖ πύξ ¹⁴⁴			

Her opregnes 'kun' 24 sejre i *periodos*; resten må altså være vundet ved andre stævner. Med andre ord: Theogenes vandt sådan noget som 1276 sejre i stævner uden for *periodos*! Hvilke stævner? – må man uværgerligt spørge. Sejrs katalogen anfører kun en enkelt sejr uden for *periodos*,¹⁴⁵ nemlig en sejr i *dolichos* ved *Hekatomboia* i Argos. Når den er anført, skyldes det formentlig, at den var Theogenes' mest prestigefulde sejr i disciplinen,¹⁴⁶ for *Hekatomboia* var en berømt fest. Den blev fejret til Heras ære ved hendes helligdom et lille stykke uden for Argos by.¹⁴⁷ Fem epinikiske oder katalogiserer sejre i Argos, formentlig ved *Hekatomboia*, der var den mest betydningsfulde fest, Argos fejrede.¹⁴⁸ 7. *Olympiske Ode* (7.83) til ære for

144.

Theogenes, søn af Timoxenos, af Thasos vandt disse sejre

i Olympia, boksning	på Isthmen, boksning	i Nemea, boksning	
i Olympia, <i>pankration</i>	på Isthmen, boksning	i Nemea, boksning	i Nemea, boksning
i Delphi, boksning	på Isthmen, boksning	i Nemea, boksning	ved <i>Hekatomboia</i>
i Delphi, boksning	på Isthmen, boksning	i Nemea, boksning	langdistanceløb
i Delphi, boksning, u.kamp	på Isthmen, boksning	i Nemea, boksning	i Argos
på Isthmen, boksning	og <i>pankration</i>	i Nemea, boksning	
på Isthmen, boksning	ved den samme	i Nemea, boksning	
på Isthmen, boksning	Isthmiade	i Nemea, boksning	
på Isthmen, boksning			

145. Cf. Pleket 2001: 177.

146. Det var imidlertid ikke hans eneste sejr i *dolichos*: Dels vides det, at han vandt i denne disciplin ved et stævne i Thessalien (se nedenfor), dels siger Plutarch, at hans mange sejre blev vundet i "ikke bare *pankration* men også i boksning og *dolichos*" (*Praec. Rei Publ. Ger.* 15.7: οὐ παγκρατίῳ μόνον ἀλλὰ καὶ πυγμαῖ καὶ δολίχῳ).

147. Om festen: Amandry 1980.

148. Men ikke den eneste. Et stævne indlagt i en fest til ære for Dioskourerne kendes fra en indskrift fra det tidlige 5. årh. (*IG IV 561 = SEG 11 328 = CEG 364*). Stævnet havde både *stadion* og hoplitløb på

bokseren Diagoras af Rhodos nævner en eller flere tidligere sejre ved honoranden i Argos;¹⁴⁹ 9. *Olympiske Ode* (9.88) til ære for bryderen Epharmostos af Opous katalogiserer en tidligere sejr ved honoranden i brydning for mænd; 13. *Olympiske Ode* til ære for Xenophon af Korinth har en vag reference til sejre i ikke angivne discipliner ved medlemmer af honorandens familie; Pindars 10. *Nemeiske Ode* til ære for bryderen Theaios af Argos er faktisk ikke skrevet i anledning af en sejr i Nemea, men er en af de ret få epinikiske oder, der fejrer en sejr i et stævne uden for *periodos*, her en sejr ved *Hekatomboia*, hvor Theaios sejrede to gange; Bakchylides' *Ep.* 10.32, til ære for en ukendt athensk sprinter der havde sejret på Isthmen, katalogiserer en eller flere tidligere sejre ved honoranden i Argos. Denne ode dokumenterer altså sprinterdiscipliner, mens Theogenes' sejr dokumenterer langdistanceløbet *dolichos*. *Pankration* var også på programmet: Dorieus af Rhodos, søn af den berømte bokser Diagoras af Rhodos, vandt tre gange i *pankration* i Argos.¹⁵⁰

Hekatomboia havde altså et temmelig omfattende program, som ikke-argivere havde adgang til. De kendte sejrherre fra klassisk tid stammer fra Argos, Athen, Korinth, Opous og Rhodos. Interessante i denne sammenhæng er også seks bronzegenstande fra 5. årh. med (varianter af) denne indskrift: "Jeg er <en af> præmierne fra Hera Argeias <fest>".¹⁵¹ Der er tale om fire vandkrukker (*hydriai*), en kedel (*lebes*) og en trefod. Én *hydria* er fundet i en grav i Sinope ved Sortehavet;¹⁵² mens en anden er fundet i en grav i Athen,¹⁵³ ligesom også kogekedlen er;¹⁵⁴ det er en nærliggende tanke, at de er fulgt med succesrige lokale atleter i graven. En tredje er fundet i Pompeii;¹⁵⁵ hvordan den endte der, får stå hen, men det virker ikke som en umulig tanke, at den oprindeligt er rejst fra Argos til Magna Graecia med en stolt sejrherre. Trefoden blev fundet i en af de kongelige grave ved Vergina i Makedonien,¹⁵⁶ hvilket måske ikke er helt overraskende i betragtning af, at det makedonske kongehus hævdede at nedstamme fra Argos.¹⁵⁷ Alt i alt må man sige, at disse funds provenienser

programmet.

149. ὁ τ' ἐν Ἀργεῖ χαλκὸς ἔγνω νιν: "Argos' bronzeskjold kender ham" (Holger Friis Johansen).

150. *Syll.*³ 82.

151. παρ' Ἡέρας Ἀργείας ἐμὶ τὸν ἡαφέθλον: Amandry 1971: 615.III; Amandry 1980: 211-13.

152. Amandry 1971: 615.III.A.

153. Amandry 1971: 615.III.C.

154. Amandry 1980: 213.

155. *SEG* 39 1061.

156. Amandry 1980: 212 n. 7.

157. Hdt. 5.22. Se Borza 1982. Se også Andronicos 1993: 165-66 (166: "[T]he possibility that the victor who carried off the trophy was a Macedonian king is quite strong").

bekræfter indtrykket af et stævne, der tiltrak deltagere langvejs fra. Argos har altså nok annonceret sit stævne internationalt; hvordan dét foregik i 5. årh., ved vi intet om, men i 4. årh. skabte også Argos et system af *theorodokoi* som det, der er beskrevet under Epidauros ovenfor. Det område, Argos annoncerede *Hekatomboia* i, strakte sig da fra Adriaterhavet til Epeiros og Akarnanien med tilliggende øer; det dækkede Megaris, store dele af Peloponnes, Athen, øerne i det Ægæiske Hav, Thrakien, Propontis, Troas, og Aiolis; det dækkede Lilleasiens kyst, Rhodos og Kyrene – altså stort set hele den græske verden.¹⁵⁸

Ud over sejren i *Hekatomboia* kan vi kun identificere en enkelt sejr mere blandt de utallige sejre, Theogenes vandt ved stævner uden for *periodos*: Pausanias (6.11.5)¹⁵⁹ opregner ligesom det klassiske monument i Delphi en enkelt af Theogenes' sejre ud over de 24 i *periodos*, men ikke den samme som statuebasen; ifølge Pausanias vandt Theogenes i *dolichos* "i Phthia i Thessalien" (ἐν Φθίᾳ τῇ Θεσσαλῶν). At Theogenes også stillede op i *dolichos*, har vi allerede set, så oplysningen om hans sejr i Thessalien er troværdig nok, skønt den stammer fra så sen en kilde som Pausanias.¹⁶⁰ I Thessalien må der i 5. årh. altså have eksisteret et stævne, der tillod deltagere udefra at stille op; Phthia var imidlertid kun en del af Thessaliens mytiske og ikke af regionens historiske geografi, så det er ukendt, hvor stævnet blev

158. Detaljerne er som følger (referencerne er til Epigraphic Catalogue i Perlman 2000): Adriaterhavet: Apollonia: A.1; Epeiros: dronning Kleopatra (A.1); Phoinike: A.1; Akarnania: Alyzeia: A.1; Ambrakia: A.1; Anaktorion: A.1; Argos: A.1; Kephallenia: A.1 (præcis hvor er uvist); Korkyra: A.1; Leukas: A.1; Medion: A.1; Palairos: A.1; Thyrræion: A.1; Torybeia: A.1; Megaris: Megara: A.5; Peloponnes (A.1) en række ukendte steder samt: Arkadien: Alea: A.1; Kleitor: A.1; Pallantion: A.2-3; Pheneos: A.1; Stymphalos: A.1; Messenien: Messene: A.6; Argolis: Epidauros: A.7; Attika: Athen: A.4; Det Ægæiske Hav: Andros: A.1; Thasos: A.1; Thrakien: A.9; Propontis: Kios: A.1; Lampsakos: A.8; Miletouteichos: A.1; Myrleia: A.1; Troas: Tenedos: A.1; Aiolis: Kyme: A.1; Ionien: Chios: A.1; Ephesos: A.1; Erythrai: A.1; Klazomenai: A.1; Lebedos: A.1; Magnesia: A.1; Miletos: A.1; Naulochon: A.1; Notion: A.1; Pygela: A.1; Teos: A.1; Karien: Iasos: A.1; Rhodos: Rhodos: A.14; Kyrenaika: A.1 (præcis hvor er uvist).

159. τὴν δὲ ὀλυμπιάδα τὴν ἐπὶ ταύτῃ παγκρατιάζων ὁ Θεαγένης ἐκράτει. γεγόνασι δὲ αὐτῷ καὶ Πυθοῖ νῖκαι τρεῖς, αὐτὰι μὲν ἐπὶ πυγμῇ, Νεμείων δὲ ἑννέα καὶ Ἰσθμίων δέκα παγκρατίου τε ἀναμιξ καὶ πυγμῆς. ἐν Φθίᾳ δὲ τῇ Θεσσαλῶν πυγμῆς μὲν ἢ παγκρατίου παρήκε τὴν σπουδὴν, ἐφρόντιζε δὲ ὅπως καὶ ἐπὶ δρόμῳ ἐμφανῆς ἐν Ἑλλησῶν εἶη, καὶ τοὺς ἐσελθόντας ἐς τὸν δόλιχον ἐκράτησεν.

160. Den bedste introduktion til Pausanias, hvis beskrivelse af Olympia er den vigtigste enkeltkilde til oldgræsk sportshistorie, er Habicht 1998; komplementeringer til Habicht findes hos Hutton 2005. Pausanias' guide synes at være blevet færdiggjort ca. 175-180 e.Kr. Hans interesser er af og til idiosynkratiske, men hans re-oplysninger er som regel pålidelige.

afviklet.¹⁶¹ Det synes at have været indlejret i en fest til ære for Achilleus,¹⁶² der også havde stærke mytologiske forbindelser til Thessalien.

Af de 1276 sejre, Theogenes må have vundet i stævner uden for *periodos*, kan vi altså blot identificere to. Epigrammet på basen fra Delphi hævder, at Theogenes var ubesejret i boksning i 22 år. Lad os sige, at hans aktive karriere strakte sig over 25 år, og lad os runde antallet af sejre uden for *periodos* ned til 1275. Theogenes må da i gennemsnit have vundet 51 sejre om året, eller omtrent en om ugen.¹⁶³ Med andre ord: Der må have eksisteret *mindst* 51 stævner ud over de fire i *periodos*, der havde et program og et regelsæt mindende om f.eks. Olympias. Hvis vi antager, at Theogenes regelmæssigt stillede op og sejrede i både boksning og *pankration*, behøver han kun at have deltaget i to stævner pr. måned, og der må altså ud fra den hypotese have eksisteret mindst 25 stævner ud over de fire i *periodos*. Nu er det imidlertid sådan, at de færreste af de religiøse fester, græske sportskonkurrencer var indlejret i, blev afholdt hvert eneste år. Enkelte gjorde måske, men det normale var, at de afholdtes hvert andet år, som festerne i Nemea og på Isthmen, eller hvert fjerde år, som Panathenæerne i Athen og festerne i Olympia, Delphi, Epidauros, og på Lykaion. Gennemsnitstallene skal altså multipliceres med sådan noget som faktor 2 eller 4. Theogenes' karriere forudsætter altså nok, at der rundt omkring i den græske verden var over 100 forskellige stævner, han kunne deltage i.¹⁶⁴

Man kan undre sig over, at Theogenes' fysik kunne klare en sådan karriere. Hvordan var det fysisk muligt for ham at vinde alle disse sejre? En af sine sejre i Delphi vandt han *akoniti* (ἀκονίτι); det betyder ordret "uden støv", og bruges enten om en kamp, hvor vinderen ikke havde behøvet at drysse sig med støv, som græske alteter gjorde efter at have olieret sig, og hvor det altså ikke kom til kamp, eller det bruges måske lidt mere abstrakt om det forhold, at intet støv rejste sig fra 'ringen', fordi det ikke kom til kamp. En passende oversættelse er altså "uden kamp",¹⁶⁵ og det er vel at mærke en 'surplus-value' i Plekets forstand: Det betyder *ikke* en 'walk-over' i betydningen urimeligt let. En bokser som Theogenes kunne vinde "uden kamp", hvis samtlige modstandere trak sig undervejs, eller hvis ingen vovede overhovedet at

161. Helly 1995: 160; Jacquemin 2002: 172.

162. Paus. 6.11.5: ἦν δέ οἱ πρὸς Ἀχιλλέα ἐμοὶ δοκεῖν τὸ φιλοτίμημα, ἐν πατρίδι τοῦ ὠκίστου τῶν καλουμένων ἡρώων ἀνελεῖσθαι δρόμου νίκην; se Jacquemin 2002: 172 *ad loc.*; Harris 1964: 116; og Stamatopoulou 2007: 334.

163. Se Pleket 1975: 81.

164. Se Ebert 1972a: 120; Pleket 1975: 60; og Brunet 2003: 224.

165. Om sejre "uden kamp"; se Krause 1838: 153-55; Crowther 1993: 40-43; 2001; Young 2004: 111.

stille op, fordi man vidste, han var umulig at besejre. På denne baggrund kan vi måske forstå, hvordan nogle af sejrene kom i hus uden nævneværdigt 'støv' for Theogenes. Harris (1964: 116) siger: "This [sc. to appear at humble sports meetings] did not involve so much strenuous competition as might be supposed. In the painful heavy-weight events¹⁶⁶ there was a reluctance to face a man who was thought to be certain to win. Greek champions did not feel it incumbent on them to deal gently with inexperienced opponents, and such an expert was often given a walk-over, in Greek athletic jargon a victory 'without dust' (*akoniti*). Even in the great Pythian games, second in importance only to Olympia, Theogenes on his third appearance found no one willing to oppose him and won a victory of this kind. So we may assume that at most of the smaller meetings he had to do nothing but appear and take his prize."¹⁶⁷ Men selv disse "smaller meetings" måtte jo eksistere til at begynde med og de havde givetvis andet end boksning og *pankration* på programmet.

På denne baggrund kunne man næsten også lade sig friste til at mene, at der ikke kun er tale om epinikisk smiger og poetiske overdrivelser, når den klassiske hyldestdigtning ofte benytter variationer over temaet 'det er umuligt at opregne alle hans sejre'. Vi møder det f.eks. i et gravepigram sat i 5. årh. f.Kr. over sprinteren Dandis af Argos, der med omhu opregner alle hans sejre ved de fire stævner i *periodos* og slutter af med dette vers: "Men de øvrige sejre er det ikke nemt at opregne";¹⁶⁸ og vi møder det igen i 4. årh. i et epigram på basen til en skulptur opsat i Delphi til ære for pankratiasten Sostratos af Sikyon; her opregnes hans sejre i *periodos* atter omhyggeligt, hvorpå det lyder: "Men de øvrige kranses tal er det umuligt at angive".¹⁶⁹ Lignende passager er ikke sjældne hos Pindar; i 10. *Nemeiske Ode* (10-11) til ære for Theaios af Argos hedder det f.eks.: "Men bronzeprisernes mængde – umulig er den | at mønstre, længere tid end jeg har tager de at tælle."¹⁷⁰ Hvis en atlet havde haft en karriere, der bare mindede om Theogenes', er det ingen overdrivelse, at hans sejre

166. Man brugte ikke vægtklasser i det antikke Grækenland, og med "heavy weight" henvises der her til de 'tunge' discipliner, vi ville kalde 'kampsport': boksning, brydning og *pankration* (dvs. i modsætning til 'lette' discipliner som løb); cf. Golden 1998: 37-38: "The Greeks divided athletic events into heavy (*bareia*) and light (*koupha*). Generally, it is the combat events which are called heavy. The word may bear a literal meaning, since the lack of weight classes in wrestling, boxing and *pankration* gave bigger athletes an advantage."

167. Selv olympiske sejre blev undertiden vundet *akoniti*: se Crowther 1993: 172 for seks sådanne sejre fra 5. og 4. årh. f.Kr.

168. Ebert 1972a: no. 15.5: τὰς δ' ἄλλας νίκας οὐκ εὐμαρές ἐστ' ἀριθμῆσαι.

169. Ebert 1972a: no. 39.5: [τ]οὺς δ' ἄλλους ἀπο[ρου στεφά]νους ἐπιδείξαι ἀριθμόν.

170. Holger Friis Johansens oversættelse. Se også 13. *Olympiske Ode* 44-46, 112-13 og 2. *Nemeiske Ode* 23.

ikke kunne opregnes individuelt inden for rammerne af et kort epigram på en base eller en sejrskatalog i en epinikisk ode.

Theogenes' karriere demonstrerer med andre ord, at der må have eksisteret uendelig mange stævner af beskeden og yderst beskeden prestige, og at Theogenes, en dobbelt olympisk sejrherre, må have deltaget i dem. Han har givetvis deltaget i de samme stævner som Nikolaidas, hvortil vi kan lægge *Hekatomboia* og stævnet i Thessalien, hvorved vi når op på elleve kendte stævner. Fra Pindars sejrskataloger kender vi en række andre stævner, som vi så under diskussionen af de stævner, Nikolaidas deltog i. Så til vores elleve stævner kan vi lægge lignende stævner i følgende områder: på Sicilien (mindst to); i Boiotien (mindst to ud over stævnet i Theben); i Korinth (et ud over stævnet på Isthmen); i Sikyon; i Achaia (mindst to ud over stævnet i Pellana); i Arkadien (mindst et); i Sparta; på Aigina (mindst to ud over *Aiakeia*); Attika (mindst to ud over Panathenæerne); på Euboia (mindst et, formentlig i Eretria); i Østlokris (mindst et); i Thessalien (mindst et); på Rhodos (mindst et); i Kyrene (mindst 3). Vi kan altså lægge 21 til de 11. Vi kan altså uden videre identificere 33 stævner der eksisterede i 5. årh., ud over de fire store i *periodos*. Dette tal har vel at mærke ingen som helst repræsentativ værdi, da det er baseret udelukkende på prospografiske kilder: Vi kender dem kun, fordi fremtrædende atleter som Theogenes og Nikolaidas deltog i dem, og fordi velhavere som Pindars kunder deltog i dem. For langt de fleste øvrige stævners vedkommende er det eneste, vi ved om dem, stort set, at de må have eksisteret, men vi har god grund til at mene, at der må have eksisteret over 100 stævner rundt omkring i det 5. årh. f.Kr.

4. Interessante emner for fremtidig forskning

Den græske sportskultur havde altså et enormt omfang, og græsk sportshistorie er nu en veletableret subdisciplin under antikhistorien, hvis interesser ingenlunde udelukkende er antikvariske. Der foreligger efterhånden en omfangsrig forskningslitteratur, som vokser hastigt. Det betyder dog ikke, at der ikke er uløste problemer eller nye områder at tage fat på. Det kunne f.eks. være nyttigt at få de andre helligdomme i *periodos* til at indtage en mere central plads i forskernes opmærksomhed, der har været næsten eksklusivt rettet mod Olympia. Det virker her oplagt at rette interessen mod Nemea, dels fordi de eksemplariske amerikanske udgravninger er utroligt velpublicerede, dels fordi der faktisk er en række interessante problemer at tage fat på. Nemea var, f.eks., oprindeligt under den lille bystat Kleonais kontrol, men på et tidspunkt overtog den store bystat Argos kontrollen over den prestige-

fulde helligdom og opslugte Kleonai.¹⁷¹ Denne proces er endnu ikke diskuteret til bunds. Det kunne også være nyttigt at få kompileret en sejrherreliste, først og fremmest for Delphi, men også for Isthmen og Nemea.

Den religiøse fests og sportskonkurrencernes plads i grækernes bevidsthed eller tankeverden ville også være værd at underkaste en grundig mentalitetshistorisk undersøgelse. Hvad mente, tænkte og ytrede grækerne om religiøse fester og *gymnikoi agones*? Hvorfor agerede de som de gjorde på disse områder? Diodorus Siculus betragtede religiøse fester og *gymnikoi agones* som bestanddele af menneskets lykke;¹⁷² og Perikles skal, ifølge Thukydid (2.38.1), have omtalt *agones* og ofringer som τῶν πόνων ἀνάπαυλαι τῇ γνώμῃ ('muligheder for sindet til at hvile efter møje'), og altså have fremhævet deres rekreative aspekter. Fordelingspolitiske problemstillinger kunne også høre hjemme i denne sammenhæng, som det fremgår af Vincent J. Rosivachs fascinerende bog *The System of Public Sacrifice in Fourth-Century Athens* fra 1994. En systematisk gennemsøgning af litterære og epigrafiske kilder for relevante passager er et desideratum.

Et andet desideratum er et grundigt studium af de *theoroi*, bystater sendte til f.eks. de store fester i *periodos*. Deres opgave var at repræsentere bystaten og på dens vegne at deltage i ofringerne. De har givet haft andre og mindre formelle opgaver. I hvert fald er det påfaldende, at Demosthenes var leder af de athenske *theoroi*, der i 324 blev sendt til Olympia for at repræsentere Athen: Det var på forhånd kendt, at Alexander den Store ved festen dette år ville publicere et stærkt autokratisk dekret, som ville skade Athens udenrigspolitiske interesser alvorligt.¹⁷³ Endelig vil et studium af al 'udenomsaktiviteten' ved festerne være interessant. Jeg tænker her på ting som kunstneres og intellektuelles tilstedeværelse ved festerne og på aristokratisk og politisk netværksdannelse i forbindelse med festerne. De mest oplagte fester at studere er vel de fire i *periodos*, men Panathenæerne er også en mulighed.¹⁷⁴ Endvidere kunne man studere især helligdommene i Delphi og Olympia ud fra en erindringshisto-

171. Nielsen 2007b diskuterer Nemeas, Kleonais og Argos' forhold til den græske alliance, der besejrede de invaderende persere i 480-79 f.Kr.

172. Diodorus Siculus 12.26.4: πανηγύρεις καὶ ἀγῶνες καὶ θεῶν θυσίαι καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν ἀνήκοντα.

173. Demosthenes var også leder af de athenske *theoroi* i Nemea i 347 (Dem. 21.155).

174. For Olympias vedkommende foreligger der allerede et par mindre studier: Kokolakis 1992 og Weiler 1997, ligesom f.eks. Sinn 2004 berører problematikken. Se også de Romilly 1992: 229-33, Haake 2006 og Tell 2007. Bouvier 1985 behandler digteres aktiviteter i Delphi.

risk synsvinkel;¹⁷⁵ særligt Pausanias' beskrivelse af Olympia ville det formentligt være frugtbart at undersøge erindringshistorisk.

Endelig sluttede den oldgræske sports historie på ingen måde med Alexander den Stores død i 323 f.Kr. Tværtimod, fristes man til at sige. I hellenistisk og romersk tid blev der grundlagt adskillige nye stævner, og sportskulturen bredte sig til de nye områder, grækerne slog sig ned i, og nåede også til Judæa og Rom. Kilder skorter det på ingen måde på: De arkæologiske, numismatiske, epigrafiske og litterære kilder flyder rigere for disse perioder end for arkaisk og klassisk tid, de perioder der tiltrækker sig flest forskeres interesse, og alle de emner, der er berørt ovenfor, vil også kunne behandles for hellenistisk og romersk tid med stort udbytte.¹⁷⁶

I betragtning af, hvor omfattende et fænomen sportskulturen var i den klassiske græske verden, er de her antydende problemstillinger – og der kunne nævnes adskillige andre – på ingen måde af perifer betydning for studiet af græsk kultur, og det er mit håb, at denne artikel vil inspirere andre til at studere dem.

175. Om Delphi: Jacquemin 1991.

176. Scanlon 2002 indeholder et kapitel om De Olympiske Lege i romersk tid, "The Ecumenical Olympics," pp. 40-63. Golden 2008 indeholder adskilligt om efter-klassisk tid. Se også: Robert 1967; Brown 1977; Maróti 1985-88; Pleket 1998, 2000 og 2001; Brunet 2003; Catling & Kanavou 2007 og 2008; Matthews 2007; Remijsen 2009; Nielsen, *Ephesos*.

Bibliografi

- Amandry, P. 1971. "Collection Paul Canellopoulos (I)," *Bulletin de Correspondance Hellénique* 95: 585-626.
- Amandry, P. 1980. "Sur les concours argiens," *Bulletin de Correspondance Hellénique* Suppl. 6: 211-53.
- Anderson, G. 2003. *The Athenian Experiment. Building an Imagined Political Community in Ancient Attica, 508 – 490 B.C.* (Ann Arbor).
- Andronicos, M. 1993. *Vergina. The Royal Tombs* (Athen).
- Badian, E. 1982. "Greeks and Macedonians," i B. Barr-Sharrar & E.N. Borza (eds.), *Macedonian and Greece in Late Classical and Early Hellenistic Times* (Washington) 33-51.
- Bentz, M. 1998. *Panathenäische Preisamphoren. Eine attische Vasengattung und ihre Funktion vom 6. – 4. Jahrhundert v.Chr.* (Basel).
- Björkeson, I. 2008. *Pindaros, Olympiska och pythiska oden*. Tolkade och kommenterade av Ingvar Björkeson; inledning av Sture Linnér. Natur och kultur (Stockholm).
- Björkeson, I. 2010. *Pindaros, Nemeiska och isthmiska oden; Fragment*. Tolkade och kommenterade av Ingvar Björkeson; inledning av Sture Linnér. Natur & kultur (Stockholm).
- Blinkenberg, C. 1919. "Der panathenäische Siegespreis in einem Epigramm der Anthologie," *Hermes* 64: 272-74.
- Boardman, J. 1991. *Athenian Black Figure Vases* (London).
- Borza, E.N. 1982. "Athenians, Macedonians, and the Origins of the Macedonian Royal House," i *Hesperia Supplements 19: Studies in Attic Epigraphy, History and Topography Presented to Eugene Vanderpool* (Athen) 7-13.
- Bouvier. H. 1985. "Hommes de lettres dans les inscriptions delphiques," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 58: 119-35.
- Brown, T.S. 1977. "Alexander and Greek Athletics – in Fact and Fiction," in K.H. Kinzl (ed.), *Greece and the Eastern Mediterranean in Ancient History and Prehistory* (Berlin & New York) 76-88.
- Brunet, S. 2003. "Olympic Hopefuls from Ephesos," *Journal of Sport History* 30: 219-35.
- Brunet, S. 2010. "Winning the Olympics without Taking a Fall, Getting Caught in a Waistlock, or Sitting out a Round," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 172: 115-124.
- Cairns, F. 1991. "Some Reflections of the Ranking of the Major Games in Fifth Century B.C. Epinician Poetry," i A.D. Rizakis (ed.), *Achaia und Elis in der Antike. Akten des 1. internationalen Symposiums, Athen, 19.-21. Mai 1989* (Athen) 95-98.
- Carne-Ross, D.S. 1985. *Pindar* (New Haven & London).

- Catling, R.W.V. & Kanavou, N. 2007. "Hermesianax the Olympic Victor and Goneus the Ambassador: A Late Classical – Early Hellenistic Family from Kolophon," *Epigraphica Anatolica* 40: 59-66.
- Catling, R.W.V. & Kanavou, N. 2008. "Hikesios Son of Lykinos of Kolophon, Victor in Boys Wrestling at Olympia, and Pausanias VI 17.4," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 165: 109-10.
- Charneux, P. 1985. "Inscriptions d'Argos," *Bulletin de Correspondance Hellénique* 109: 357-84.
- Christesen, P. 2007. *Olympic Victor Lists and Ancient Greek History* (Cambridge).
- Christesen, P. 2010. "Kings Playing Politics: The Heroization of Chionis of Sparta," *Historia* 59: 26-73.
- Clairmont, C.W. 1983. *Patrios Nomos. Public Burial in Athens during the Fifth and Fourth Centuries B.C.* BAR International Series 161i-ii (Oxford).
- Clinton, K. 1979. "IG I² 5, the Eleusinia, and the Eleusinians," *American Journal of Philology* 100: 1-12.
- Crowther, N.B. 1992. "Second-Place and Lower Finishes in Greek Athletics (including the Pentathlon)," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 90: 97-102 (= Crowther 2004: 323-29).
- Crowther, N.B. 1993. "Numbers of Contestants in Greek Athletic Contests," *Nikephoros* 6: 39-52 (= Crowther 2004: 171-82).
- Crowther, N.B. 2001. "Victories Without Competition in the Greek Games," *Nikephoros* 14: 29-44 (= Crowther 2004: 281-95).
- Crowther, N.B. 2004. *Athletika. Studies on the Olympic Games and Greek Athletics.* Nikephoros Beihefte 11 (Hildesheim).
- de Romilly, J. 1992. *The Great Sophists in Periclean Athens.* Ovs. J. Lloyd efter den franske original fra 1988. Clarendon Press (Oxford).
- Deubner, L. 1956. *Attische Feste* (Berlin).
- Dubois, L. 1986. *Recherches sur le dialecte arcadien. II. corpus dialectal* (Louvain-la-Neuve).
- Ebert, J. 1972a. *Griechische Epigramme auf Sieger an gymnischen und hippischen Agonen* (Berlin).
- Ebert, J. 1972b. "Das tegeatische Weihepigram I.G. V 2,75," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 9: 285-88.
- Ebert, J. 1986. "Zum Siegerepigram für Kleainetos aus Argos," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 66: 30.
- Ellsworth, J.D. 1976. "Agamemnon's Intentions, Ἀγών, and the Growth of an Error," *Glotta* 54: 228-35.
- Finley, M.I. & Pleket, H.W. 1976. *The Olympic Games. The First Thousand Years* (London).
- Forsén, B. 2008. "Resources and Manpower Needed for Constructing Greek Temples – Reflections Stemming from an Arkadian Sanctuary," in A.H. Rasmussen & S.W. Rasmussen (eds.), *Religion and Society. Rituals, Resources and Identity in the Ancient Graeco-Roman World* (Rom) 119-123.
- Frel, J. 1973. *Panathenaic Prize Amphoras.* Kerameikos Book 2 (Athen).

- Funke, P. 2005. "Die Nabel der Welt. Überlegungen zur Kanonisierung der "panhellenischen" Heiligtümer," i T. Schmitt *et al.* (eds.), *Gegenwärtige Antike – antike Gegenwart*. Kolloquium zum 60. Geburtstag von Rolf Rilinger. R. Oldenbourg Verlag (München) 1-16.
- Gardiners, E.N. 1910. *Greek Athletic Sports and Festivals* (London).
- Gerber, D.E. 2002. *A Commentary on Pindar Olympian Nine*. Hermes Einzelschriften 87 (Stuttgart).
- Golden, M. 1998. *Sport and Society in Ancient Greece*. Key Themes in ancient History. Cambridge University Press (Cambridge).
- Golden, M. 2008. *Greek Sport and Social Status* (Austin).
- Haake, M. 2006. "Der Philosoph im Heiligtum. Überlegungen zum Auftreten von Philosophen in den panhellenischen Heiligtümern von Olympia, Delphi und Delos im Hellenismus und in der Kaiserzeit," i A. Naso (ed.), *Stranieri e non cittadini nei santuari greci*. Studi Udinesi sul Mondo Antico (Grassano) 523-44.
- Habicht, C. 1998. *Pausanias' Guide to Ancient Greece*. Sather Classical Lectures 50 (Berkeley, Los Angeles & London).
- Harris, H.A. 1964. *Greek Athletes and Athletics* (London).
- Hansen, M.H. 1996. "City-Ethnics as Evidence for Polis Identity," i M.H. Hansen & K.A. Raaflaub (eds.), *More Studies in the Ancient Greek Polis*. Papers from the Copenhagen Polis Centre 3. Historia Einzelschriften 108 (Stuttgart) 169-96.
- Hansen, M.H. 2000. "The Hellenic Polis," i M.H. Hansen (ed.), *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures*. Historisk-filosofiske Skrifter 21. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab (København) 141-87.
- Hansen, M.H. 2004. *Polis – den græske bystatskultur*. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskningen 342 (København).
- Herrmann, H.-V. 1988. "Die Siegerstatuen von Olympia," *Nikephoros* 1: 119-83.
- Hornblower, S. 2004. *Thucydides and Pindar. Historical Narrative in the World of Epinikian Poetry* (Oxford).
- Hornblower, S. & Morgan, C. 2007. *Pindar's Poetry, Patrons, and Festivals. From Archaic Greece to the Roman Empire* (Oxford).
- Hutton, W. 2005. *Describing Greece: Landscape and Literature in the Periegesis of Pausanias*. Cambridge University Press (Cambridge).
- Jacquemin, A. 1991. "Delphes au IIe siècle après J.-C.: Un lieu de la mémoire grecque," i S. Saïd (ed.), *Hellenismos: quelques jalons pour une histoire de l'identité grecque* (Leiden) 217-31.
- Jacquemin, A. 2002. "Commentaire," i M. Casevitz & J. Pouilloux (eds.), *Pausanias. Description de la Grèce. Tome VI. Livre VI. L'Élide (II)* (Paris) 83-311.
- Johansen, H.F. 1981. *Pindar. Tretten epinikier* (Herning).
- Johnston, A. 1987. "IG II(2) 2311 and the Number of Panathenaic Amphorae," *Annual of the British School at Athens* 82: 125-29.

- Jost, M. 1985. *Sanctuaires et cultes d'Arcadie*. Études Péloponnésienne 9 (Paris).
- Jung, M. 2006. *Marathon und Plataiai. Zwei Perserschlachten als "lieux de mémoire" im antiken Griechenland* (Göttingen).
- Kantzios, I. 2004. "Victory, Fame and Song in Pindar's Odes," *The International Journal of the History of Sport* 21.1: 109-17.
- Kokolakis, M. 1992. "Intellectual Activity on the Fringes of the Games," i W. Coulson & H. Kyrieleis (eds.), *Proceedings of an International Symposium on the Olympic Games* (Athen) 153-58.
- Konstan, D. 1987. "Persians, Greeks and Empire," *Arethusa* 20.1-2: 59-73.
- Kramer, K. 1970. *Studien zur griechischen Agonistik nach den Epinikien Pindars* (Köln).
- Krause, J.H. 1838. *Olympia, oder Darstellung der großen olympischen Spiele und der damit verbundenen Festlichkeiten* (Wien).
- Krinziger, F. 1968. *Untersuchungen zur Entwicklungsgeschichte des griechischen Stadions*, Diss. (Innsbruck).
- Kurke, L. 1991. *The Traffic in Praise. Pindar and the Poetics of Social Economy* (Ithaca & London).
- Kyle, D.G. 1993. *Athletics in Ancient Athens*²; 1. udg. 1987 (Leiden).
- Kyle, D.g. 2007. *Sport and Spectacle in the Ancient World* (Oxford).
- Larmour, D.H.J. 1999. *Stage and Stadium. Drama and Athletics in Ancient Greece*. Nikephoros Beihefte 4 (Hildesheim).
- Lattimore, S. 1988. "The Nature of Early Greek Victor Statues," i S.J. Bandy (ed.), *Coroebus Triumphs. The Alliance of Sport and the Arts* (San Diego) 245-56.
- Linnér, S. 2010. *Solglitter över svarta djup. Pindaros segerdikter — idrottspoesi om liv och död*. Norstedts (Stockholm).
- Loraux, N. 1986. *The Invention of Athens. The Funeral Oration in the Classical City*. Oversat af A. Sheridan efter den franske original fra 1981. Harvard University Press (Cambridge, Mass. & London).
- Lee, H.M. 2001. *The Program and Schedule of the Ancient Olympic Games*. Nikephoros Beihefte 6 (Hildesheim).
- Mackie, H. 2003. *Graceful Errors. Pindar and the Performance of Praise* (Ann Arbor).
- Maehler, H. 1982. *Die Lieder des Bakchylides. 1. Die Siegeslieder. II. Kommentar* (Leiden).
- Mallwitz, A. 1972. *Olympia und seine Bauten* (Darmstadt).
- Mann, C. 2001. *Athlet und Polis im archaischen und frühklassischen Griechenland* (Göttingen).
- Maróti, E. 1985-88. "Περιοδικής. Anmerkungen zum Begriff Perioden-Sieger bei den panhellenischen Spielen," *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 31: 335-55.
- Maróti, E. 1990. "Zum Siegerepigramm des Nikoladas," *Nikephoros* 3: 133-40.

- Matthews, V. 2007. "Olympic Losers: Why Athletes Who Did Not Win at Olympia Are Remembered," in G.P. Schaus & R. Wenn (eds.), *Onward to the Olympics. Historical Perspectives on the Olympic Games* (Athens) 81-93.
- McDevitt, A. 2009. *Bacchylides: The Victory Poems*. Translation with Introduction and Commentary. Bristol Classical Press (London).
- McGowan, E.P. 1995. "Tomb Marker and Turning Post: Funerary Columns in the Archaic Period," *American Journal of Archaeology* 99: 615-32.
- Merkelbach, R. 1987. "Der Fünfkämpfer Nikoladas," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 67: 293-95.
- Miller, S.G. 2004. *Ancient Greek Athletics*. Yale University Press (New Haven & London).
- Moretti, IAG = L. Moretti, *Iscrizioni agonistiche greche* (Rom 1953).
- Moore, M.B. 1999. "Nikias Made Me': An Early Panathenaic Prize Amphora in the Metropolitan Museum of Art," *Metropolitan Museum Journal* 34: 37-56.
- Morgan, C. 1990. *Athletes and Oracles. The Transformation of Olympia and Delphi in the Eighth Century BC* (Cambridge).
- Neils, J. 1992a. "The Panathenaia: An Introduction," i J. Neils (ed.), *Goddess and Polis. The Panathenaic Festival in Ancient Athens* (Princeton) 13-27.
- Neils, J. 1992b. "Panathenaic Amphoras: Their Meaning, Makers, and Markets," i J. Neils (ed.), *Goddess and Polis. The Panathenaic Festival in Ancient Athens* (Princeton) 29-51.
- Neils, J. 2007. "Replicating Tradition: The First Celebrations of the Greater Panathenaia," i O. Palagia & A. Choremi-Spetsieri (eds.), *The Panathenaic Games* (Oxford) 41-51.
- Nielsen, T.H. 2002. *Arkadia and its Poleis in the Archaic and Classical Periods*. Hypomnemata 140 (Göttingen).
- Nielsen, T.H. 2004a. "The Concept of *Patris* in Archaic and Classical Sources," i T.H. Nielsen (ed.), *Once Again: Studies in the Ancient Greek Polis*. Papers from the Copenhagen Polis Centre 7. *Historia Einzelschriften* 180 (Stuttgart) 49-76.
- Nielsen, T.H. 2004b. "Arkadia," i M.H. Hansen & T.H. Nielsen (eds.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis* (Oxford) 505-46.
- Nielsen, T.H. 2007a. *Olympia and the Classical Hellenic City-State Culture* (København).
- Nielsen, T.H. 2007b. "A Note on 'The Hellenic League against Persia' and the Sanctuary of Zeus at Nemea," *Classica & Mediaevalia* 58: 165-78.
- Nielsen, T.H. 2010. "Kampløge ved episke og historiske gravlæggelser – en sportshistorisk note til *Iliadens* 23. sang," *Aigis* 10.1: 1-7.
- Nielsen, *Ephesos* = T.H. Nielsen, "Team Ephesos" (under udgivelse).
- Nisetich, F.J. 1980. *Pindar's Victory Songs* (Baltimore).
- Page, D. 1976. "Five Hellenistic Epitaphs in Mixed Metres," *Wiener Studien* n.s. 10: 165-76.

- Page, FGE = D.L. Page, *Further Greek Epigrams. Epigrams before A.D. 50 from the Greek Anthology and other Sources, not Included in Hellenistic Epigrams or The Garland of Philip* (Cambridge).
- Palagia, O. & A. Choremi-Spetsieri (eds.), *The Panathenaic Games* (Oxford).
- Parker, R. 1996. *Athenian Religion. A History* (Oxford).
- Parker, R. 2005. *Polytheism and Society at Athens* (Oxford).
- Peim, O. 2000. "Die Siegerstatuen von Schwerathleten in Olympia und ihre Zusammenstellung durch Pausanias," *Nikephoros* 13: 95-109.
- Perlman, P. 2000. *City and Sanctuary. The Theorodokia in the Peloponnese*. Hypomnemata 121 (Göttingen).
- Pinney, G.F. 1988. "Pallas and Panathenaea," i T. Melander & J. Christensen (eds.), *Ancient Greek and Related Pottery* (København) 465-77.
- Pleket, H.W. 1975. "Games, Prizes, Athletes and Ideology. Some Aspects of the History of Sport in the Greco-Roman World," *Stadion* 1: 49-89.
- Pleket, H.W. 1998. "Mass-Sport and Local Infrastructure in the Greek Cities of Roman Asia Minor," *Stadion* 24: 151-72.
- Pleket, H.W. 2000. "The Infrastructure of Sport in the Cities of the Greek World," *Scienze dell' antichità* 10: 627-44.
- Pleket, H.W. 2001. "Zur Soziologie des antiken Sports," *Nikephoros* 14: 157-212.
- Pretzler, M. 2009. "Arcadia: Ethnicity and Politics in the Fifth and Fourth Centuries BCE," i P. Funke & N. Luraghi (eds.), *The Politics of Ethnicity and the Crisis of the Peloponnesian League*. Hellenic Studies 22 (Cambridge Mass. & London) 86-109.
- Ramba, D. 1990. "Recordmania in Sports in Ancient Greece and Rome," i J.M. Carter & A. Krüger (eds.), *Ritual and Record. Sports Records and Quantification in Pre-Modern Societies* (New York & London) 31-39.
- Raschke, W.J. 1987. "Images of Victory," i W.J. Raschke (ed.), *The Archaeology of the Olympics. The Olympics and Other Festivals in Antiquity* (Madison) 38-54.
- Raubitschek, A.E. 1949. *Dedications from the Athenian Akropolis. A Catalogue of the Inscriptions of the Sixth and Fifth Centuries* (Cambridge Mass.).
- Rausa, F. 1994. *L'immagine del vincitore. L'atleta nella statuaria greca dall'età arcaica all'ellenismo* (Rom).
- Remijsen, S. 2009. "Challenged by Egyptians: Greek Sports in the Third Century BC," *The International Journal of the History of Sport* 26: 246-71.
- Ringwood, I.C. 1927. *Agonistic Features of Local Greek Festivals Chiefly from Inscriptional Evidence* (Poughkeepsie, N.Y.).
- Robert, L. 1967. "Sur des inscriptions d'Éphèse: fêtes, athlètes, empereurs, épigrammes," *Revue de Philologie* 93: 7-87.
- Roesch, P. 1975. "Les Hérakleia de Thèbes," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 17: 1-7.
- Rosivach, V.J. 1994. *The System of Public Sacrifices in Fourth-Century Athens* (Atlanta).

- Roy, J. 1967. "The Mercenaries of Cyrus," *Historia* 16: 287-323.
- Roy, J. 1972. "Arcadian Nationality as Seen in Xenophon's *Anabasis*," *Mnemosyne* 25: 129-36.
- Saïd, S. & Trédé-Boulmer, M. 1984. "L'éloge de la cité du vainqueur chez Pindare," *Ktema* 9: 161-70.
- Scanlon, T.F. 1983. "The Vocabulary of Competition: *Agon* and *Aethlos*, Greek Terms for Contest," *Arete* 1: 147-62.
- Scanlon, T.F. 2002. *Eros and Greek Athletics*. Oxford University Press (Oxford).
- Schachter, A. 1986. *Cults of Boiotia. 2. Herakles to Poseidon* (London).
- Schachter, A. 1994. "The Politics of Dedication: Two Athenian Dedications at the Sanctuary of Apollo Ptoieus in Boiotia," i R. Osborne & S. Hornblower (eds.), *Ritual, Finance, Politics* (Oxford) 291-306.
- Schwartz, A. 2004. *Hoplitkrigsførelse i arkaisk og klassisk tid*. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskningen 341 (København).
- Sève, M. 1993. "Les concours d'Épidaure," *Revue des études grecques* 106: 303-28.
- Shear, J.L. 2003. "Prizes from Athens: The List of Panathenaic Prizes and the Sacred Oil," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 142: 87-108.
- Simms, R.M. 1975. "The Eleusinia in the Sixth to Fourth Centuries B.C.," *Greek, Roman and Byzantine Studies* 16: 269-79.
- Sinn, U. 2000. *Olympia. Cult, Sport, and Ancient Festival* (Princeton). Overs. af T. Thorton efter *Olympia. Kult, Sport und Fest in der Antike* (München 1996; 2. udg. 2002).
- Sinn, U. 2004. *Das antike Olympia. Götter, Spiel und Kunst* (München).
- Smith, R.R.R. 2009. "Pindar, Athletes, and the Early Greek Statue Habit," i S. Hornblower & C. Morgan (eds.), *Pindar's Poetry, Patrons, and Festivals. From Archaic Greece to the Roman Empire* (Oxford) 83-139.
- Sosin, J.D. 2004. "An Endowed Peace," *Museum Helveticum* 61: 2-8.
- Spivey, N. 2004. *The Ancient Olympics* (Oxford).
- Stamatopolou, M. 2007. "Thessalian Aristocracy and Society in the Age of Epinikian," i S. Hornblower & C. Morgan (eds.), *Pindar's Poetry, Patrons, and Festivals. From Archaic Greece to the Roman Empire* (Oxford) 309-41.
- Swaddling, J. 2004. *The Ancient Olympic Games*³; 1. udg. 1980 (London).
- Taylor, M.C. 1997. *Salamis and the Salaminioi. The History of an Unofficial Athenian Demos*. APXAIA EΛΛΑΣ 7 (Amsterdam).
- Tell, H. 2007. "Sages at the Games: Intellectual Displays and Dissemination of Wisdom in Ancient Greece," *Classical Antiquity* 26: 249-75.
- Themelis, P. 2007. "Panathenaic Prizes and Dedications," i O. Palagia & A. Choremi-Spetsieri (eds.), *The Panathenaic Games* (Oxford) 21-32.
- Tiverios, M. 2007. "Panathenaic Amphoras," i O. Palagia & A. Choremi-Spetsieri (eds.), *The Panathenaic Games* (Oxford) 1-19.
- Tod, M.N. 1949. "Greek Record-Keeping and Record-Breaking," *Classical Quarterly* 43: 105-12.

- Tracy, S.V. 1991. "The Panathenaic Festival and Games: An Epigraphic Inquiry," *Nikephoros* 4: 133-53.
- Tracy, S.V. 2007. "Games at the Lesser Panathenaia?," i O. Palagia & A. Choremi-Spetsieri (eds.), *The Panathenaic Games* (Oxford) 53-57.
- Tyrrell, Wm.B. 2004. *The Smell of Sweat. Greek Athletics, Olympics, and Culture* (Wauconda).
- Symeonoglou, S. 1985. *The Topography of Thebes* (Princeton).
- Vanderpool, E. 1942. "An Archaic Inscribed Stele from Marathon," *Hesperia* 11: 329-37.
- Vanderpool, E. 1984. "Regulations for the Herakleian Games at Marathon," i *Studies Presented to Sterling Dow on his Eightieth Birthday. Greek, Roman, and Byzantine Studies* Monograph 10 (Durham, NC) 295-96.
- Youngs, D.C. 1984. *The Olympic Myth of Greek Amateur Athletics* (Chicago).
- Young, D.C. 1996. "First with the Most: Greek Athletic Records and 'Specialization,'" *Nikephoros* 9: 175-97.
- Young, D.C. 2004. *A Brief History of the Olympic Games* (London).
- Weiler, I. 1997. "Olympia – jenseits der Agonistik: Kultur und Spektakel," *Nikephoros* 10: 191-213.
- Wolicki, A. 2002. "The Heralds and the Games in Archaic and Classical Greece," *Nikephoros* 15: 69-97.